

«Kiçijik şazada» — beýik fransuz ýazyjysy Antuan de Sent-Ekzüperiniň iň belli eseri-dir. Ýazyjy bu powestini 1943-nji ýylda Nýu-Ýorkda ýaşap ýörkä ýazýar we şol ýylam eser ilkinji gezek neşir edilyär.

2011-nji ýyla çenli dünýä dilleriniň 180-sine terjime edilen, umumy çapdan çykan nusgalygy 80 milliondan geçen, esasynda birnäçe sahna oýunlary goýlan, multfilmler hem kinofilmler düşürilen, şanyňa onlarça aýdymdyr saz ýazylan, dünýäniň Ýaponi-yadyr Fransiýa, Ukrainadyr Gürjüstan, Orsýetdir Amerika ýaly ýurtlarynda eseriň baş gahrymany — Kiçijik şazada heykel dikilen bu allegorik powestiň, eýse, üýtgeşikligi nämedekä?

Ýazaryň hut öz eli bilen çeken suratlary bu eseriň gadyryny has-da artdyrýar. Ýazy-jynyň ömrüni we döredijiligini öwrenýän adamlaryň aýtmagyna görä, ýaşajyk Antuan uzak gijelerine ýylgyzlary synlap oturmagy halaýar eken. Çaga kalby ak kagyz. Oňa näme ýazylsa, aňsat-aňsat pozulmaýar. Bu eser ýazyjynyň çirksiz çagalyk arzuw-hyýalla-rynyň önümi.

Eseriň gahrymanlarynyň biri Tilkiniň: «Adamlaryň, hatda bir zatjagaz öwrener ýalam wagtlary ýok. Olar taýyn zatlary dükanlardan alayýarlar. Ýöne dost söwdasyny edýän dükanlar ýok ahyry. Şonuň üçinem adamlaryň dostlary ýok...» diýen sadaja pelsepesi bilen ylalaşmazlyk kyn. Eser bilen ýakyndan tanşan okyjynyň ondaky özboluşly gahry-manlar bilen ömürlük dostlaşjakdygyna ynanyarys...

Antuan de SENT-EKZÜPERI

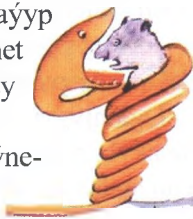
Kiçijik
şazada

(Powest)

I

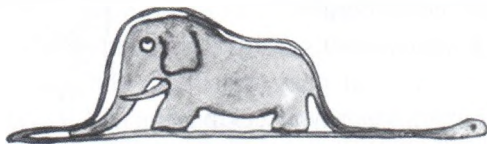
A lty ýaşymdakam, bir ýola men heniz adam aýagy sekmedik tokaý barada gürrüň berilýän «Bolan wakalar» atly kitapdaky ajaýyp bir surata gabat geldim. Suratda mähnet ýylanyň bir ýabany haýwany ýuwudyşy şekillendirilendi. Ine, şol surat:

Kitapda: «Bu ýylan öz pidasyny çeynemän, bitewüligine ýuwudýar. Şondan soň ol gymyldabam bilenok, awyny mazaly siňdirýänçä, ýarym ýyllap ukuda ýatýar» diýlip ýazylandy. Menem sümmä jeňňelliklerde duş gelip biläýjek howp-hatarlar barada oýlana-oýlana, reňkli galamlarymy alagada, ömrümde ilkinji suratymy çekdim. Ine, ol şeýle:

Öz döreden ajaýyp işimi uly ýaşly adamlara görkezip, suratymyň olary gorkuzýanyňy-gorkuzmaýanyňy soradym. Olar bolsa: «Şlýapanyň nämesi gorkunç?» diýip, gaýta özüme sorag berdiler.

Ýöne men suratda şlýapany şekillendirmändim ahyry. Munda-ha pili ýuwudan Boa atly ýylan şekillendirilen! Şeýlelikde, uly ýaşlylara düşnükli bolar ýaly, şol ýylanyň içini çekdim. Nätkjek, olara mydama bar zady düşündirmeli bolýar. Ikinji çeken suratym, ine, şeýle:

Ulular maňa şol ýylanyň suratyny içindenem, dasyndanam çekip ýörmän, gowusy, geografiýa, taryh, matematika ýaly ylmlardyr dürs ýazuw kadalaryny öwrenmek bilen köpräk gyzyklansam peýdaly boljagyny maslahat berdiler. Şeýdibem, alty ýaşap-ýaşamankam, özüme üstünlik getiräýjek nakgaşlyk ýaly ajaýyp kärden el ýuwmaly boldum oturyberdim. Birinji hem ikinji çeken suratlarym bilen bagly şowsuzlykdan soň, birhili, bu sungata höwesim gaçan ýaly boldy. Ulularyňam özünden bilip düşünjek gümanlary ýok, çagalar üçin bolsa, olara bar zady aýdyp-diýip, düşündirip ýörmek halys ýüre-gedüşgünç.

Şeýlelikde, başga käri saýladym — uçarmanlygy öwrendim. Dünýäniň çar künjüne diýen ýaly aýlanyp çykdim. Dogrymy aýtsam, geografiýanyň maňa kän nepi degdi. Birje görenimden, al-asmandan Hytaý bilen Arizonanyň suduryňy tapawutlandyrmagy

başarýardym. Gije ýoluňdan azaşaýsaňam, bu ylmyň peýdasy degýär eken.

Ömrümde kän-kän atly-abraýly adamlar bilen gabatlaşdym. Uly ýaşlylaryň arasynda köp ýaşadym, olary içgin tanadym. Ýöne, barybir, olar baradaky pikirim welin, öňküligine galdy.

Akyllydyr, düşbüdür öýden ýaşuly kişime duşan halatym, aýap saklaýan hem hemişe ýanymda göterip ýören birinji suratymy görkezýärdim. Uly ýaşly, epeý kişiniň, hakykatdanam, bir zatlar bilýänligine ýa

ANTUAN DE SENT-EKZÜPERI

(1900 — 1944)

Antuan Mari Žan-Batist Rož de Sent-Ekzüperi 1900-nji ýylyň 29-njy iýunynda Fransiýanyň Lion şäherinde dünýä inýär. Ol maşgalada baş çaganyň ortanjysy. 4 ýaşynda kakasyndan jyda düşen Antuanyň çagalyk, ýetginjeklik ýyllary agyr geçýär. 1912-nji ýylda saý-sebäp bilen Amberýeniň uçuş meýdanynda meşhur uçarman Gabriel Wroblowskiň erk edýän uçarynda ilkinji gezek asmana göterilen Antuan şol mawy giňişlige ömürlük aşyk bolýar.

Goşun gullugyna çagyrylmany, onuň ykbalyna uly öwürlişik getirýär. Parižňi etegindäki Buržda ýerleşen 34-nji birikmä uçarman bellenen Ekzüperi 1923-nji ýylyň ýanwarynda ilkinji howa heläkçiligine uçarýar. Agyr ýaralanandygy sebäpli, ony uçuşdan çetleşdirýärler (ol öz ömründe, umuman, 15 gezek howa heläkçiligine sezewar bolýar). Pariž göçüp gelen Antuan ýazyjylyk zähmetine berilýär, ýöne birbada başa barmansoň, ol ulag söwdasy bilen meşgullanýar, kitap dükanynyda satyjylyk edýär. Soňra ýene uçarmanlaryň hataryna gaýdyp gelýär.

1939-njy ýyldaky ýazan hatlarynyň birinde «Bu urşa gatnaşmak meniň borjum. Eý görýän zatlarymyň ählisi howp astynda...» diýip ýazan Ekzüperi Ikinji Jahan urşuna harby uçarman hökmünde gatnaşýar. Watanparaz ýazyjy niredе bolsa-da, näme bilen meşgullansa-da, esasy «ýaragyny» — galamyny hem golundan goýmaýar. «Günorta aragatnaşyk uçary» (1929), «Gijeki uçuş» (1931), «Adamlaryň planetasy», «Adamlaryň Ýeri» (1938), «Harby uçarman» (1942), «Girewe alnana hat», «Kiçijik şazada» (1943) we doly gutarylmanyk «Berkitme» atly eserleri dünýä edebiyatynyň altyn hazynasyna girdi.

Ýazyjy 1944-nji ýylyň 31-nji iýulynda Korsika ýarym adasyndan nobatdaky uçuşyna gidýär hem-de yzyna dolanyp gelmeýär.

bilmeýänligine göz ýetiresim gelyärdi. Ýöne sataşan adamlaryň barysam: «Bu-ha şýapa» diýşip, ýer depdi durdy. Şondan soň olaryň ýanynda ýylandyr, adam garasyny görmedik tokaý ýa-da ýyldyzlar barada söz açmamy bes edäýdim. «Ýoldaşyň kör bolsa, gözüňi gyparak» diýişleri ýaly, şolaryň öz düşüňjelerine göräräk boluberdim. Men olar bilen brij, golf oýunlary hakda, syýasat hem-de ýakabag barada gürrüňleşdim. Uly ýaşlylaram, hamala, meniň bilen tanşanlaryna öz ýanlaryndan monça bolan bolýardy.

II

Meniň durmuşym ýalňyzlykda geçýärdi, ýürekden gürleşip, iç döktüşere hiç kimim ýokdy.

Ynha-da, alty ýyl mundan ozal, uçarymyň hereketlendirijisi näsazlyk tapyp, Sahara çölünde gonmaly bolandygym ýadyma düşdi. Uçarymda mehanigem, ýeke ýolagçam ýokdy, bu agyr ýagdaýdan baş alyp çykmak bir özüme galypdy. Ýa hereketlendirijini bejermeli ýa-da ardurja öläýmeli — ikisinden biri. Ýanymda-da bir hepdä ýeter-ýetmez suwum bar.

Birinji gije çägäniň üstünde, il-ulusdan münlerçe mil uzaklykda ýatmaly boldum. Men edil uç-gyraksyz ummanyň ortasynda heläkçilige uçran gämi ýaly, ýalňyz özüm gugaryp galdym. Şonda meni haýrana goýan bir ýagdaý ýüze çykdy, Gün dogup gelyärkä, bir naşyja ses meni ukudan oýardy. Ol maňa:

— Haýyş edýän,... maňa guzynyň suratyny çekip beräýiň-dä! — diýýärdi.

— Näme?!

— Guzynyň suratyny çekip beräýiň-dä!

Depämde ýyldyrym çakan ýaly, tarsi aýak üstüne galdym. Gözümi açalak-ýumalak edip, töweregime garanjaklamaga başlanymam şoldy welin, gabat garşymda nätanyş bir geň oglanjygyň ýüzüme çinirilip duranyňy gördüm. Onuň keşbini, ýadyma düşüşine görä, ynha, şeýleräk edip kagyza geçirdim. Elbetde, çeken suratymyň beýle bir jüpüne düşmedik bolmagam ahmal.

Muňa men günäkär däl. Alty ýaşymdakam, şo-ol mähnet ýylanyň içiniňdir daşky görnüşiniň suratyny çekemde, uly ýaşlylar: «Senden nakgaş çykmaz» diýip, elimi sowatdylar, şeýdibem ýylanlaryň içini-daşyny çekmekden gaýry zady şekillendirip bilmeýänden bolup galdym. Oglanjyga aňktaň bolup seredip durdum. Adam-garasyz künjekde bu meň üçin geň-taň hadysady. Men adamlaryň mesgen tutan ýerlerinden münlerçe mil uzaklykda durdum ahyry. Ýaş oglan ne ýoluny ýitirene, ne ýadana, ne aýy-gana, ne-de suwsana meňzeýärdi. Onuň mysalasyndan

çen tutsaň-a, asla çölde azaşana-da çalyň edenokdy. Ahyry, özüme gelip, dil ýardym:

— Ýogsa-da... sen bu jelegaýlara nädip düşüp ýör-sün-ow?!

Ol ýene-de ýuwaşjadan, ýöne gara çyny bilen:

— Haýyş edýän, guzynyň suratyny çekip beräýiň-dä! — diýip özelendi.

Oglanjygyň bu ýalbarmasy, birhili, juda syrly hem-de akyla sygar ýaly bolmansoň, onuň haýyşyndan boýun gaçyryp bilmedim. Bu çöl-beýewanda, ömürdir ölüm darkaş gurýarka, bu biraz birhiliräk görünse-de, kisämden bir bölek kagyz bilen syýagalam çykarmaly boldum. Şol wagtam ur-tut özümiň diňe geografiýa, taryh, matematika hem-de dürs ýazuw kadalaryna ýyk-gyn edip, beýleki ugurlara kän bir pitiwa etmändigim ýadyma düşdi. Oglanjyga gatyrganybrak: «Men-ä nähili çekjegimi bilemok» diýdim. Ol maňa:

— Tapawudy ýok. Maňa guzynyň suraty bolsa bes — diýdi.

Ozal guzynyň suratyny çekib-ä görmändim. Onsoň başaryňja zadymy: şol öňküje iki suratyň birini — ýylanyň daş görnüşini gaýtalap çekip berdim. Oglanjygyň salymyny bermän aýdan sözleri meni hasam geň galdyrdy.

— Ýok! Ýok-how, maňa ýylanyň içindäki pil gerek däl. Ýylan-a gaty howply, pilem aşa äpet. Öýümdäki zatlaryň ählisem çaklaňja, maňa kiçjik zat gerek. Maňa guzynyň suratyny çekip ber!

Şunluk bilen, men oňa, ine, şu suraty çekip berdim:

Ol suraty ünsli synlady-da:

— Ýok! Bu guzy örän hor görünüär, başgasyny çekip ber — diýdi.

Men gaýtadan çekdim:

Täze dostum mylaýym ýylgyrdy-da:

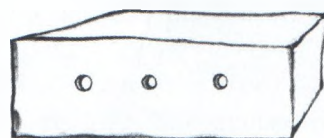
— Gowuja seret, bu guzy däl-de, goýun ahyry, onuň şahy bar-a — diýdi.

Onsoň ýaňkyny gaýtadan, başgaçarak edip çekdim.

Ýöne oňa-da seňrigini ýygyrdy.

— Munyň-a gaty garry görünüär. Maňa uzak ýaşar ýaly, ýaşajygy gereg-ä.

Sabyr käsäm doldy, sebäbi men eýýäm hereketlendirijini söküp başlamalydym. Şonuň üçinem gyssa-

garada şuny çyrşaşdyrdym-da, onuň öňüne okladym. Özüne-de indi azar berme diýýän äheňde:

— Ynha, saňa gapyrjak. Seniň diýýän guzyň şunuň içinde — diýdim-de, işim bilen boluberdim.

Talapkär kazy ýaly, gyssap alyp barýan täze dostumyň, geň göräýmeli, birdenkä ýüzi ýagtylyp gitdi:

— Ine, maňa şu zeyillisi gerek-dä! Sen nähili pikir edýäň, ol oty köp iýýärmikän-ay?

— Hä, näme?

— Sebäbi öýümdäki zatlaryň bary kiçijik-dä...

— Meniň çeken guzymam uly däl-ä.

Ol aşak eglip, surata ünsli seretdi:

— Aý, o diýen kiçem däl... Seretsene, ol-a eýýäm uklaýdy, seretsene...

Şeýdibem, Kiçijik şazada bilen tanyşlygym başlandy.

III

Uzak wagtlap onuň nireden peýda bolanyna düşünip bilmän kösendim. Kiçijik şazada üstümi sorag bilen gömdü, özünden bir zat soralsa welin, buýtar-suýtar edip, eşitmediksirän boldy. Hemme zada biraz soňrak, onuň käte bir agzyndan sypdyrýan sözlerinden kemkem düşünip ugradym. Ynha, ol ilkinji gezek uçarymy göreňde (uçaryň suratyny çekip durjak däl, barybir, oňarmajagym belli):

— Bu näjüre zad-ay? — diýip sorady.

— Bu zat däl-de, uçar. Meniň uçarym. Özem uçýar.

Men birneme buýsanybrak, özümiň uçup bilýänimem ýañzydyp, sözümiň üstüni ýetirdim. Ol ör-gökden gelip seslendi:

— Bäý-bä! Sen asmandan ýere gaçdyňmy?

— Hawa — diýip, sadalyk bilen jogap berdim.

— He-he-he! Gülkünçdigini!...

Kiçijik şazadanyň ýitiden nakys gülküsi degnama degip ugrady (men öz gürrüňlerime çynlakaý garalsa kem göremök), soňra ol:

— Diýmek, senem gökden inipsiň-dä! Haýsy planetadan geldiň?

«Äh-hä, munuň uç-gyraksyz çölde birden peýda bolmagynyň sebäbi, mundan gelip çyk-ow!» diýip, içimden pikir öwürdim-de, dikanlap özüne sowal berdim:

— Sen bu ýerlerik başga planetadan düşüpsiň-dä onda, şeýlemi?

Sowalym ýene jogapsyz galdy. Ol meniň uçarymy synlap durşuna, hyrçyny dişläp, başyny ýaýkady:

— Ýöne bu zat bilen sen uzakdan-a gelip bilmersiň...

Eslije wagtlap bir zatlaryň küýüne düşüp dymdy. Soňam jübüsinden guzynyň suratyny çykaryp, bu taýsyz hazynasyna synçy nazaryny dikdi.

Ynansaňyz, birdenkä, başga planetalar baradaky billesigelijiligim maňa otly köýnek geýdirdi. Ondan köp-räk maglumat almaga çalşyp:

— Sen nireden uçup geldiň, körpeje? Öýüň-öwzaryň nirde? Çeken guzymy nirä äkitjek bolýaň? — diýip, daşyna geçdim.

Ilk-ä biraz diňşirgendi, soňundanam:

— Siziň maňa çekip beren gapyrjagyňyz örän ajaýyp, guzuýygym gijesine şonda ýatar — diýip, gepiň ugruny üýtgetdi.

— Elbetde! Eger akylyja bolsaň, men saňa ony gündizine daňar ýaly, ýüp bilen gazygam berjek.

Teklibim Kiçijik şazada geň görmen borly, ýüzüni çytdy:

— Daňmaly?! O nämä gerek?

— Daňmasaň, ümdüzine tutdurar-da, tazygar gider-dä.

Aýdanyň hoşuna geldi öýdýän, oglanjyk ýene-de hälki gülküsine başlady:

— Nirä gider öýdýäň?

— Gitmejek ýeri barmy, ýurtdan çykar.

Kiçijik şazada ýüreji bilen janykdy:

— O hiç-le, meniň ýaşayan ýerimde agaýana gezer ýaly ummasyz giňişlik ýok ahyry. — Soňam biraz säginip, yzyny sugurdy. — Eger eýläk-beýläk sowulman, göni gitseň, az salymdan ýene öňküje ýeriňe gaýdyp gellersiň...

IV

Şeýlelikde, ýene bir möhüm zada göz ýetirdim: onuň ýaşayan planetasy baryýogy öýüň içiniň ululygyndan sähel tapawutlanýan eken!

Dogrusy, muňa kän bir geň galybam durmadym. Sebäbi Ýer, Ýupiter, Mars, Wenera ýaly uly planetalardan başga-da, yüzlerçe atsyz planetalaryň, hatda olaryň arasynda älemgözügüde-de kynlyk bilen saýgardýan juda owunjaklarynyňam bardygyny bilýärdim. Adatça, älemi öwreniji alym şolar ýaly planetajygy açanda, oňa at goýanok-da, ýöne belgiläýýär. Mysal üçin, «Asteroid 3251».

Kiçijik şazadanyň «Asteroid B-612» diýilýän planetadan gelen-digini çaklamaga mende çynlakaý deliller bar. Bu asteroidi 1909-njy ýylda älem giňişligini öwreniji türk alymy ýekeje ýola älemgözügüde görmegi başaryar.

Alym bu ajaýyp açyşyny kärdeş alymlarynyň Hal-kara maslahatynda dünýä äşgär edýär. Emma oňa ynanmandyrlar. Sebäbi ol çykyş edýän pursady ýew-

ropalylaryň eşiginde däl-de, öz milli türk geýiminde eken. Hamala, aklyly egin-eşik kesgitleýän ýaly... Nätek, uly ýaşlylar şu hiliräk-dä!

Gowy ýeri, türk hökümdary «Asteroid B-612-niň» açylmagy bilen

bagly gazanylan abraýy goramagyň hatyrasyna ähli raýatlaryna ýewropa biçüwli eşik geýmegi buýrup, kimde-kim bu hökümi ýerine ýetirmese, başynyň ölümlü boljakdygyny yglan edýär. 1920-nji ýylda bu astro-

nom özüniň açyş edendigini gaýtadan mälüm edýär. Ýöne bu gezek ol döwrebap geýnip gelensoň, onuň bilen hemmeler ylalaşýar.

«Asteroid B-612» barada has giňişleýin gürrüň bermegimiň, hatda onuň belgisinem aýtmagymyň sebäbi, ululara düşnükli bolsun diýdim. Uly adamlar sanlara aýratyn ähmiýet berýärler. Olara täze dost tapyndym diýäýseň, berjek soraglary esasy zat barada bolmaz. Olar eger-eger: «Onuň sesi nähili? Haýsy oýunlary halaýar? Kebelek tutýarmy?» diýip soramazlar. Gaýta: «Ol näçe ýaşynda? Näçe erkek dogany bar? Agramy näçe? Kakasy näçeräk gazanç edýär?» diýen ýaly bolar-bolgusyz sowallary bererler, şeýdibem adamy tanandyryn öýderler. Ululara «Penjirleriniň önünde tegelek ýaprakly, hoşboý ysly geran¹ ösüp oturan, üçegi akja kepderili, gülgüne kerpiçden örülen owadan öý gördüm» diýseň, olara şol öýi göz önüne getirmek kyn düşer. Emma «Bahasy ýüz müň franka durýan öý gördüm» diýseň welin, ýerli-ýerden dessine: «Nähili ajaýyp!» diýip seslenerler.

Edil şonuň ýaly, eger-de: «Kiçjik şazadanyň, haýkatdanam, bolanlygynyň subutnamasy — ol örän bilesigelijidi, şadyýandy hem-de özüne guzuýyk edinmegi arzuw edýärdi» diýseň, kubitlerini gysysyp, seni aklyly goýalyşmadyk çaga hasap ederler. Emma olara: «Ol «Asteroid B-612» diýip atlandyrylýan planetadan uçup gelipdir» diýseň welin, ynanarlar hem-de sorag berip irizmezler. Ulular şeýleräk jemende-dä. Olardan gaty görüp oturasy iş ýok. Kiçi ýaşlylar ulular babatynyda gaty geçirimli bolmaly.

Biz, durmuşyň nämedigine düşünyän adamlar — sanlar biziň üçin gülkünç! Men bu hekaýatymyň başyny jadyly ertekilere mahsus äheňde: «Bir bar eken, bir ýok eken, gadym zamanlarda bir Kiçjik şazada bar eken. Ol özünden sähelçe uly planetajykda ýaşap, özüne dost küýsäpdir...» diýip başlasym geldi. Kim durmuşa düşünyän bolsa, munuň hakykata golaýdygyna dessine akyl ýetirerdi.

¹ Geran — ak, gyzyl, gülgüne gülleri bolan hoşboý ysly ösümlik.

¹ Baobab — tropik ağaç.

Çünki men kitabymyň häki bir güýmenje üçin okalaryny islämök. Kiçjik dostum ýadyma düşende, ýüregim erbet mynçgalanyar, kalbyma gussa aralaşýar. O hakda gürrüň bermegem maňa agyr düşýär. Dostumyň öz guzuýjygy bilen meni terk edenine, ine, eýýäm alty ýyl boldy. Bu şepäm barada size gürrüň berýänimiň sebäbi, onuň bilen bagly ýakymly ýatlamalar ýatdan çykmasyn diýýän. Dostlaryňy ýatdan çykarmak, asla gowy däl. Onsoňam dostly bolmak bagty her kese nesip edibem duranok. Birden menem sanlardan başga zada üns bermeyän ululara meňzäýerin öýdübem gorkýan. Üstesine, bir guty boýag bilen dürli reňkli galamlary satyn alanymam soň üçin. Ýogsa baryp-haýňy bir alty ýaşyndaka bir Boa ýylanynyň içini we daşyny çekip gören adama bu ýaşdan soň täzededen surat çekmäge girişmek aňsat düşmese gerek. Elbetde, meňzetjeg-ä bolaryn. Ýöne çekip başarjagyma welin, o diýen ynamym ýok. Suratlarymyň biri şowuna düşse, beýlekisi düýbünden meňzänok. Mysal üçin, suratlarymyň birinde şazadanyň boýy syryk ýaly uzyn, beýlekisinde bolsa biçak gysga. Onuň eşiginiň reňkem ýadymda galmandyr. Eýdip-beýdip, garaz, çekjek bolub-a jan edýän, eger jüpüne düşmedik ýeri bar bolsa, bagyşlawerini! Dostum maňa hiç haçan hiç zat düşündirmeyärdi. Belki, menem özi ýalydyr öýdendir. Ýöne, gynansak-da, men onuň özi ýaly gapyrjagyň daşyndan seredip, onuň içindäki guzyny görmäni başaramok-da. Belki, biraz ululara-da meňzeýän bolmagym ahmal. Garrap ýörün öýdýän.

V

Dostumyň planetajygy, ondan çykyp gaýdyşy hem eden syýahatlary barada her gün bir täze zatjagaz eşidýärdim. Ol bular barada käte bir kellesine gelen wagty gürrüň açayardy. Üçülenji gün diýlende, men baobabyň² döredýän howpy baradaky wakany eşitdim. Bu gepiň başam guzuly gürrüňden başlandy. Şol gezek Kiçjik şazada birden bir zada şübhelenen ýaly etdi-de:

— Aýtsan-a, guzularyň gyrymsy agaçlary iýýäni çyn dälmi näme? — diýip sorady.

— Hawa! Çyn.

— Gowudygyny!

— Düşünmedim, olaryň gyrymsy agaçlary iýýänini iýmeýänini bilmek nämäne derkar?

— Onda olar baobabam iýerler?! — diýip, Kiçjik şazada jedirdedi.

Men ör-gökden geldim:

— Baobab gyrymsy ağaç däl-de, ululygy äpet ybathana bilen deňeçer ağaç ahyry. Bir süri pili getirsem, bir baobaby iýibem, aňyrsyna çykyp bilmezler.

Pilli gürrüni agzanymdan, Kiçijik şazadanyň içine düşdi, jykyrdap gülmäge başlady:

— Pilleri biri-biriniň üstüne münderläp goýaýmasak...

Soňam çynlakaý keşbe girip:

— Baobab ilki gyrymsy bolar-da, soň ular ahyry — diýdi.

— Onyň-a dogry! Ýöne guzyňa näme üçin ýa-sajyk baobaby iýdirjek bolýaň?

— Şeýtmesek bolmaz-a! — diýip, şunam bileňokmy diýen terzde ör-gökden geldi.

Oňa düşüňänçäm, aýdanlaryny aňymda ençe sapar aýlamaly boldum. Kiçijik şazadanyň ýaşaýan planetasynda-da beýleki planetalardaky ýaly peýdaly ösümliklerem, zyýanly ösümliklerem bar bolmaly. Diýmek, ol ýerde peýdaly otlaryň gowy tohumlary, zyýanly haşal otlaryňam ýaramaz tohumlary ýaýrandyr. Ýöne tohum-jyk göze ilip duranok ahyry. Olar topragyň astynda gizlenip, mütdetine garaşyp ýatýarlar. Tohum şineländen, gämigi gol gerip, Güne tarap uzap ugraýar. Ilki-hä şeýle gelşiklije, zyýansyzam bolýar olar. Eger ol turp ýa-da itburun bolsa-ha, ne ýagşy, onda, goý, össe ösübersin. Ýöne haşal ot bolsa welin, ony haýal etmän köki-damary bilen paýhynlanyň ýagşy. Ynha, Kiçijik şazadanyň planetasynda hem örän ýaramaz, zyýanly tohumlar bar eken... Bu — baobabyň tohumy. Planetanyň tutuş topragyna şu tohum ýaýrapdyr. Ony wagtynda tanap, ýok edäýmeseň dagy, soň dynmak hyllalla. Çaklaňja planetanyň ýerini äpet baobablaryň köki tutsa, ony darka-darka ýaryp, bölek-bölek edäýmezmi?!

Soň Kiçijik şazada sözüni dowam etdi:

— Pugta berjây edilmeli bir düzgün bar. Säher bilen turup, ýuwnup-ardynanyňdan, üst-başyňa serenjam bereniňden soň, dessine öz planetaňy tertibe salmagyň ugruna çykmary. Güllerin çogdamyndan tapawutlanyp ugradygy, baobab düýplerini goparyp taşlamaly: ýogsam olaryň kiçijik gämijekleri birmeňzeş diýen ýaly. Bu iş örän ýürekgydyryjy, ýöne kyn däl.

Bir gezek dostum maňa, meň ýaşaýan ýerimdäki çagalarym bu zatlaryň nähilidigini anyk görer ýaly, bir owadan surat çekmegi maslahat berdi.

— Haçanam bolsa bir wagt syýahat edenlerinde gerek bolar. Beýleki işleriň gyssagy ýok, biraz soňrak ediläýende-de göçi geçip baranok. Ýöne baobaby başyna goýberseň weli, duranja derdeserdir. Bir işyakmaz ýaltanyň ýaşaýan planetasyny bilýän. Ol üç düýp baobaby wagtynda ýok etmändir welin...

Kiçijik şazada maňa baryny jikme-jik gürrüň berdi, menem şol planetanyň suratyny çekdim.

Adamlara takal okamagy asla halamok. Aste-roide baryp düşen her bir kişä abanyan howp helem-hüjük däl; şu gezek şeýle janygyp sözleýänimiň sebäbi şu. «Çagalar, baobabdan ägä boluň!» diýesim gelýär. Öz dostlaryma eslije wagtdan bäri howp salýan wehim barada duýdurasym gelýär. Ozal meniň aňşyрмаşsym ýaly, olaram bu barada güman edenoklar. Ine, şo sebäplem bu suratyň üstünde basa oturyň işledim, çeken azabyma dynnym ýalyjagam gynanamok. Belki, siz: «Näme üçin kitabyňyzda baobabyňky ýaly başga, täsirli surat ýok?» diýip sorarsyňyz. Munuň jogaby ýönekeý-jeden nagt: «Güýjümi synadym, ýöne beýleki çekenlerim ugruna bolmady». Baobabyň suratyny çekýärkäm bolsa, maňa munuň çendenaşa möhümligi hem gaýragoýulmasyzlygy ylham beripdi.

VI

Eý, Kiçijik şazadam! Ýuwaş-ýuwaş seniň nähili gusaly hem birsydyrgyn durmuşda ýaşandygyňa göz ýetirdim. Uzak wagtyň dowamynda ýalňyz güýmenjäh bolupdyr — olam Günün ýaşysyny synlamak. Bu barada dördülenji gün diýlende, dostumyň özi dil ýarady:

— Ağşam şapagyny synlamagy şeýle eý görýän. Ýör, Günün batysyny bileje synlaly!

— Muňa biraz garaşmaly bolar.

— Nämä garaşmaly?

— Günün bataryna.

Ol ilk-ä juda geň galdy, soňam birden öz bolşuna gülüp başlady:

— Wiý, huşum gursun. Men öz ýurdumda däl-ä!

Dogrudanam, Amerikada günortan çagy, Fransiýada Gün ýaşanyňy hemmeler bilýär. Eger şol ýerden göz açyp-ýumasy salymda Fransiýa aşyp bolýan bolsady, onda Günün batysyna tomaşa etse bolardy. Ýöne, gynansak-da, beýle zat mümkin däl, Fransiýa örän uzakda. Emma seň planetajygynda welin, ağşam şapagyny gaýta-gaýta synlamak üçin oturgyjy sähelçe beýleräk süýşürmegem ýeterlik, onsoň uzakly gün Günün batysyny isledigiňçe synla-da otur...

— Bir gezek öz planetamda ağşam şapagyny günün dowamynda kyrk üç gezek dagy synlaýypdyryn — diýip, dostum säginen ýaly etdi-de, sözüniň yzyny ýetirdi:

— Bilseň, gussa batan çagyň bu ajap görnüşi synlamak juda ýakymly...

— Onda ağşam şapagyny kyrk üç gezek synlan günün sen gaty gamgyn ekeniň-dä?

Kiçijik şazada sesini çykarmady.

VII

Bäşilenji gün ýene-de şol guzuly gürrüniň üsti bilen Kiçijik şazadanyň täze bir syrny açdym. Ol esli salym dymandan soň, morta bir sorag berdi. Megerem, bu onuň köp oýlanyp gelen netijesi bolmaly.

— Guzy gyrymsy agajyň pürüni iýýän bolsa, onda gülem iýýändir ol?

— Iýilýän zat bolsa duşundan geçenok öz-ä.

— Tikenli güllerem ýuwdup-ýalmaýýarmy?

— Hawa, tikenine-beýlekisine seredenok, janawar.

— Onda güle tikenin näme geregi barmyş?

Ynha, men şony welin bilemokdym. Öz işim bilen ber-başagaýdym: hereketlendirijidäki bir hyrly myh, teý, towladanokdy, şony açjak bolup hyklap durdum. Ýagdaýym öwerlik däl, bar zat çylsyrmylaşýardy, suwly gabymyň düýbi görmüberipdi. Mejburiy gonyşymyň soňy eýgillik bilen gutarjak däl öýdýän.

— Tikenin, heý, derkar zady barmy?

Kiçijik şazada sowal berse, jogabyny alman elini ýakaňdan goýberenokdy. Sarsman duran hyrly myh meniň sabrymy synabilipdi. Günüme it aglaýan halyma, muňky näme diýsene, kelläme gelen pikiri aýdyp goýberdim:

— Tikenin jinnek ýalam haýry ýok, güller ony ýöne gaharyna çykarayýa.

— Bā, şeýlemidi asyl!

Ara ümsümlik düşdi. Soňam gaharlanybrak:

— O diýeniň-ä ynanmadym. Güller ejizje hem sadaja. Olar özüni batyrlýga saljak bolýar. Tikenli bolsa, hemmeler özünden gorkar öýdýä...

Sesimi çykarmadym. Öz-özüm: «Şu myh häziriň özüde towlanmajak bolsa, depesine çekiç bilen bir aýlap ýaparyn welin, çym pytrak bolar gider» diýip, barha gazaba münüp çişýärdim. Kiçijik şazada ýene pikirimi böldi:

— Sen, hakykatdanam, güller...

— Ýok-how! Men asyl hiç hili pikir edemok! Kelläme gelenini güzledip goýberäýdim. Göreňokmy, möhüm iş bilen başagaýlygymy?

Ol bolşuma geň galyp seretdi:

— Möhüm iş diýýäňmi?!

Onuň maňa şo-ol seredip durşudy: üsti-başym gara ýag, elim çekiçli halyma, şepämiň gözüne düşnüksiz hem gaty betgelşik bolup görüňän bir närsäniň üstüne eglip durdum. Ol maňa:

— Senem edil ulular ýaly gürlän bolýaň-aý — diýdi.

Sözlerine, birhili, aljyrap gitdim. Ol rehimsiz ýazgarmagyny dowam etdi.

— Bar zady bulaşdyryaň... düşüňän zadyň ýok.

Ol ýöne ýere jibrinenokdy. Şepäm başjagazyny silkip goýberdi, şonda ýel onuň altynsow saçlaryny bulaşdyryp, hüžzerdip goýdy.

— Men bir planetany bilýän, ol ýerde ýüzi dym gyzyl bir jenap ýaşaýar. Ol bütün ömründe ýeke gezegem gülün hoşboý ysny alyp görmändir. Ýeke gezegem ýyldyzlary synlamandyr. Onuň hiç halaýan adamy ýok. Bitiren işi, tutan guşam ýok. Ol diňe sanlary biribirine goşmak bilen gümrä bolup, wagtyny geçirýär. Ir ertirden-gijagşama çenli şol bir zady tekrarlaýar: «Men — agras adam! Men — agras adam!», hakyt siziň boluşuňyz ýaly-da. Özem çişip-gabarlyp, köýnegine-bala gyna syganok. Ýöne hakykatyna seretseň, ol adamam däl. Häki bir, garantga-laý.

— Näme?

— Garantga!

Gahardan ýaňa Kiçijik şazadanyň ýüzi boz-ýaz bolup ugrady:

— Ata-baba güller tikenli ösýär ahyry. Şondan bārem guzular gülleri iye-iye gelýär. Ýeri, tikenleriniň asla nepi degmejek bolsa, gülleriň olary çyr-çytr çykarjak bolup oturmalary nämedenkä, bu, näme, gyzylanyp, düşüňjek bolanyňa degmeýän zatmy? Guzular bilen gülleriň arasynda göreş gidýäni düşnükli bolsa gerek? Eýsem, bu zatlar jozzuk ýüzli jenabyň hasap-hesibinden wajybrak dälmi? Eger-de başga hiç bir ýerde duş gelmeýän, diňe meniň planetajygymda ösýän ýeke-täk güli günleriň birinde alagada guzy iýäýse näme? Siziň pikirinizçe, bu-da hiçmi?

Onuň gahardan ýaňa terzi üýtgäp gitdi. Säginip, birdenem ýene gürlämege başlady:

— Millionlap ýyldyzlaň hiç haýsysyndan tapdyрмаýan tāk bir güli söymekligiň özem ýeterlik ahyry. Asmana seredeniňden, sen eýýäm özüňi bagtyýar duýýaň. Öz-özüne: «Alyslarda bir yerlerde meniň gülüm ýaşaýar...» diýip guwanaň. O gülem guzy lak-luk ataýsa, asmandaky ýyldyzlaryň bary birden očen ýaly bolaýmazmy? Muňa biparh garap bolasy ýog-a?

Mundan artyk hiç zat gürläp bilmedi, birdenem möňňürüp goýberdi. Garaňky düşdi. Iş-pişämi bir gapdala taşladym. Häki keji me gaýdyp duran myham, çekijem, teşnelikdir golaý gelen aalam husumdan uçup gitdi. Ýyldyzlaryň birinde, Ýer atly planetamda bir körpeje şazada aglap otyrды, ony köşedirmek gerekdi. Ony gujagyma alyp, höre-köşedip ugradym:

— Goý, hany, güljagazyňa hiç zadam bolmaz... Guzyň üçin tumsuklyk, gülün üçin bolsa sowut çekip bererin... Men...

Oňa başga näme diýjegimi bilmedim, oňaýsyz ýagdaýa düşdüm. Indi neneň edip ony öňki kaddyna getirsemkām, menden sowaşyp baryan göwnüni nädip ýy-

latmaly? Onuň dünýäsi şeýle syrly, şeýle nämälim, bu gözýaşlar ýurdy...

VIII

Bahym men ol güljagaz hakda köp zady bildim. Kiçijik şazadanyň planetajygynda mydama ýönekeýden sada, ýapragy selçeň güller ösüp, olar ýerem az tutupdyr, hiç kime azary-bizaram bolmandyr. Güller irden açylyp, agşam düşdügem sülleripdirler. Bir gezek Kiçijik şazadanyň nireden düşeni näbelli bir tohumdan ösüp çykan, beýleki gämikdir baldaklara asla meňzemeýän gämijekde gözi eglenýär. Belki, bu baobabyň başga bir görnüşidir? Ýöne bahym ol boý almasyny bes edýär-de, guňçalaýar. Kiçijik şazada beýle uly guňçany ömründe görmän eken, bu onuň üçin täsinlik bolýar. Görse, ýap-ýaşyl otaga meňzäp oturan diwarlaryň arasynda gizlenen nätanyş guňça gitdigiče görkegelýämiş. Ol yhlas bilen özüne ajaýyp reňkleri saýlap, alňasaman, yzly-yzyna gülýapraklary özüne deňäp görýär eken. Onuň haşhaşa meňzäp, buýur-bulaşyk bolup ýagty jahana çykasy gelenok. Özüniň ähli gőzelligini äleme güjeňläsi gelyär. Hawa, ol durky bilen näz-kereşme. Pynhan taýynlyk her gün dowam edýär.

Ine, bir günem ir-säher Gün dogan dessine gül guňçasý parlap açylyar.

Şu pursat üçin yhlas baryny siňdiren näzennin gül pallan bolup durşuna, dil açýar:

— Wah-cý! Men gyssaga düşüp oýandym... Aýyplaşmaweriň... Heniz üst-başyma-da serenjam berip ýetişmändim...

Kiçijik şazada duýgularyna bäs gelip bilmän:

— Siz nähili ajaýyp! — diýip gygyrýar.

— Çynyňyzmy? — diýen ses ýuwaşja eşidilýär. — Gün bilen bile dogulanymy hem unutmaweriň!

Kiçijik şazada, elbetde, täsin myhmanyň biraz saly-katsyzrakdygyny aňýar, ýöne ol şeýle owadandy, akylyňdan azaşdyryp barýardy!

Az salymdan:

— Ertirlik edinmeli wagtam boldy öýdýän. Haýyş edýän, aladamy edäýseňiz...

Kiçijik şazada aljyraňňy ýagdaýda bir ýerlerden gap tapyp, güljagazy suwarýar.

Bahym güljagazyň gedem hem aşa yn-jykdygy belli bolýar, Kiçijik şazada onuň göwnüni görjek bolup kösenmek kösenýär. Güljagazyň dört san-y tikenjigi bar eken. Günleriň birinde-de:

— Gaplaň geläýse-de, olaryň penjelerinden gorkjak gümanym ýokdur! — diýip seslenýär.

— Meniň planetajygynda asla gaplaň ýok. Onso-

ňam gaplaňlar ot iýenok ahyry — diýip, Kiçijik şazada oňa garşy çykýar.

— Men ot däl — diýip, güljagaz ýuwaşja dillenyär.

— Muny göwnüňize almaweriň...

— Gaplaňlardan birjigem gorkamok, ýöne duwara şemaldan welin, erbet eýmenýän. Sizde tutyha ýokdur?

«Öz-ä ösümlik, ýene-de duwara şemaldan gorkýarmyş... geň zat... häsiýetiniň yn-jykdygyny bu gülüň» diýip, Kiçijik şazada oýa batýar.

— Agşam düşerem welin, üstümi gapajyk bilen basyryň. Bu ýeriňiz bijaý ýalazy eken. Yaşamaga gaty amatsyz planeta. O ýanda — meniň gelen yerimde...

Ol sözüni soňlaman goýdy. Ol bu yerlere düşende entek tohumjykdy ahyry. Onuň başga dünýä barada zat bilmejegi bellidi. Ýalançylykda tutuljagyňy bilip durkaňam, ýalan sözlemek samsyklyk bolar! Güljagaz birbada aljyrajak ýaly etse-de, soň üsgürin-jirän bolup, gaýta Kiçijik şazadanyň özüni utandyrjak bolýar:

— Tuty hany?!

— Getirmäge gitjekdim welin, sözüňizi soňuna çenli diňlemän ugrabersem, birhili bolar öýtdüm-dä!

Goý, ynsaby biraz ejir bersin diýip, güljagaz ýene-de, öňküsindenem güýçlüräk üsgürin-jiredi.

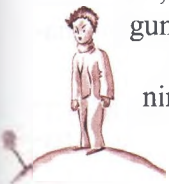
Emma welin, Kiçijik şazada ajaýyp güle höwes bilen idi-yssuwat edip söýse-de, onuň kalbynda düşnüksiz, täsin bir şübhe dömüpdü. Ol yerlik-siz sözleri göwnüne alyp, ruhdan gaçýardy.

Bir gezek ol maňa janyndan syzdyryp:

— Oňa biderek ýere gulak asýar ekenim. Hiç wagt gülleň näme diýýänini diňlemeli däl-de, diňe olary synlap, ysnyndan lezzet almaly. Meniň gülüm özüniň ysy bilen bütün dünýämi gandyrdy, ýöne men muňa şatlanyp bilmedim. Gaplaňyň penjesi hakdaky o gür-rüňler... Meni yn-jalykdan gaçmaga mejbur etmelidi, ýöne men, näme üçindir, gaharlandym...

Mundan başga-da ol:

— Şol wagt men hiç zada düşünmedim. Onuň sözüne görä däl-de, gőzelligine baha bermelidim. Ol özüniň ysy bilen durmuşy my nurlandyrdy. Men gaçmaly däl-dim. Onuň me-kiriliginiň hem-de hilegärliginiň aňyrsyndaky mähiri duýmaly-dym. Güller durnukly däl eken. Ýöne menem şol wagt söýgä düşünerden juda ýaşdym.

IX

Düşünişime görä, ol ötegçi guşlar bilen syýahat etmek isläpdir.

Säher bilen ýola düşmezinden öň, planetasyny adatdakysyndan yhlasly tertipläp, ýanardaglary arasalapdyr. Onuň iki sany janly ýanardagy bolup, onda säher bilen nahar gyzdyrynmak örän amatly eken. Mundan başga-da onuň öçüp giden ýanardagam bolupdyr. Ol maňa:

— Öçüp giden ýanardagyňam näme hokga çykarjagyny hiç kim bilip bilmez. Ýanardaglary gemre baglap giden gurumdan arassalap dursaň, olar hiç haçanam çöwjäp ot syçradyp durmaýar we ýuwaşjadan, birsyhly ýanýar — diýdi.

Ýanardagyň atylmasy bu edil pejiň turbalary dykylp, ondaky gurumlar ýanan ýaly bir zat. Elbetde, biz, ýerdäki adamlar örän kiçijik, şonuň üçinem ýanardaglary arassalap bilmeýäris. Ine, şol zerarlam olar bize hunaba ýuwutdyrýar.

Soňra Kiçijik şazada baobab agajynyň iň soňky ösüntgisinem goparyp zyňýar. Ol indi hiç wagt bu ýere dolanyp gelmerin diýip oýlanýardy.

Şol gün irdenki adaty işler oňa üýtgeşik bir lezzet berýärdi. Ol soňky ýola ajaýyp güle suw berip, üstüni gapak bilen ýapyp duran pillesi onuň gözi ýaşdan dolup gitdi.

— Hoş galyň, «Güljagaz»!

Güljagaz jogap bermeýär.

— Hoş galyň! — diýip, Kiçijik şazada ýene gaýtalaýar.

Güljagaz üsgürýär. Ýöne bu sowuklamadan däl di.

— Men samsyk bolupdyryn — diýip, ahyrsoňy güljagaz seslenýär. — Meni bagyşla! Sen bir bagtly bolmaga çalyş.

Güljagazyň bu sözleri gyjالات berip aýtmaýandygyna Kiçijik şazada geň galýar. Ol eli gapajykly duran ýerinde äm-säm bolup galýar. Onda beýle mähremli giň nireden peýda bolandygyna düşünmeýär.

— Hawa, hawa, men seni söýýän. Seniň muny aňmazlygyňa özüm günäkär. Áý, bu beýle bir wajybam däl-le. Ýöne senem meň ýaly akmajyk ekeniň. Bagtly bolmaga dyrjaş. Eliňdäki gapajygyňam indi maňa geregi ýok.

— Ýöne ýel...

— Men o diýen agyr sowuklamok... Agşamyň hoştap howasy janyma aram berer. Men gül ahyryn.

— Emma wagşy haýwanlardyr mör-möjekler...

— Eger kebelekler bilen tanyşlyk açjak bolsam, iki üç sany gurçuga çydam etmeli bolar. Göwnüme bol-

masa, kebelekler juda ýakymly ýaly, eger-de olaram gelmese, kim meniň halymy sorar? Senem menden gaty alysdan bolarsyň. Meniň indi tikenlerim bar, wagşy haýwanlardanam asla gorkamok — diýip, özüniň dört sany tikenjigini görkezýär.

— Uzaga çekdirme, gitmegi ýüregiňe düwen bol-saň, haýal etme-de ugraber — diýip, güljagaz gözünden paýraýan ýaşyny Kiçijik şazadanyň görerini islemeýär. Ol örän tekepbir güljagazdy.

X

Kiçijik şazadanyň planetasyna ýakyn asteroidler 325, 326, 327, 328, 329 we 330. Ol

güýmenje taparyn hem bir zatlar öwrenerin diýen niýet bilen ilkibada şol asteroidleri görüp geçýär.

Birinji asteroidde patyşa ýaşady. Patyşa egnine gornostaýyň sütügininden tikilen gyrgyzy reňkli ýapynja atyp, tagtda göwnühoş otyrды.

— Ynha, meniň raýatymam geldi!

— diýip, patyşa Kiçijik şazadany görüp seslenýär.

«Ol meni birinji gezek görýär ahyryn, nireden tanaýarka?» diýip, Kiçijik şazada iňkise gidýär.

— Seni ýagşyja synlarym ýaly, ýakynraýyk gel! — diýip, özüniň bir adam üçinem bolsa bolubersin, ol patyşadygyna buýsanyp, azmly seslenýär.

Kötel ýollary ýortup gelen Kiçijik şazada töweregi-ne garanjaklap, oturara ýer peýleşýär, emma planetanyň ähli ýeri gornostaý derisinden tikilen ýapynja bilen örtülipdi. Oturara ýer bolmansoň, ayak üstünde durmaly bolýar. Birdenkä onuň süňňüne ýadawlyk aralaşyp, agzyny giňden açyp, pallap goýberýär.

Patyşa gatyrganyp:

— Edähet boýunça hökümdaryň ýanynda pallamak bolmaýar — diýýär. — Saňa pallamagy gadagan edýän.

Kiçijik şazada:

— Men tötänden... — diýip, öz eden hereketine örän utanýar. — Uzak wagtlaп ýolda boldum, birjigem uk-lamadym.

— Beýle bolsa saňa pallamaga rugsat berýän — diýip, patyşa buýurýar.

— Köp ýyllaryň dowamynda men kimdir biriniň pallanym görmedim. Hatda meniň üçin bu örän gyzykly. Bol ýene palla! Meniň buýrugym şeýle.

— Ýöne men çekinýän... men başaramok... — diýip, Kiçijik şazada müýnürgeýär.

— Hm-m! Hm-m!... Beýle bolsa men saňa pallamagy...

Patyşanyň pikiri garjaşýar-da, birazrak gaharlanýar. Patyşa üçin esasy zat gep-gürrüňsiz boýun egmekdi. Ol boýnuýogynlyk edýänleri halanokdy. Emma ol örän rehimdar patyşa bolansoň, diňe paýhasly kanunlary çykarypdyr.

— Oturmak mümkinmi? — diýip, Kiçijik şazada çekinjeňlik bilen sorayar.

— Rugsatdyr, otur! — diýip, patyşa egnindäki ýapynjasyny yza serpip, başyny ýokary galdyryr.

Kiçijik şazada bir zada geň galýardy. «Planeta şeýle bir kiçijik, patyşa kime hökümdarlyk edýärkä?» diýen sowala jogap tapanokdy.

— Siziň alyhezretleriňiz! Sizden soramaga rugsat ediň!

— Rugsat berýän, sora! — diýip, dessine jogap berýär.

— Siziň alyhezretleriňiz! Siziň patyşalygyňyz nirede?

— Ähli ýerde — diýip, sadaja jogap gaýtarýar.

— Ähli ýerde?!

Patyşa eli bilen öz planetasyndan başlap, ýyldyzlara çenli aralygy görkezýär.

— Şularyň hemmesi siziňkimi? — diýip, Kiçijik şazada gaýtadan sorayar.

— Hawa.

— Ýyldyzlaram size boýun bolýamy?

— Elbetde, ýyldyzlar-a gürrüňsiz... Kejirlik etseler-ä oňuşmarny.

Kiçijik şazada onuň zoruna geň galyp: «Wah, men-de şeýle ygtyýar bolan bolsady! Günüň ýaşmasyny kyrk dört gezek däl-de, ýetmiş iki gezek, hatda yüz gezek ýa-da iki yüz gezegem görüp bilerdim. Onuň üçin oturgyjy süýşürmekligiň-de zerurlygy bolmazdy». Şol wagt ol ýene-de özüniň taşlap gaýdan planetasyny ýadyna salyp gamlandy-da:

— Günüň ýaşyşyny synlasym gelýär, mümkin bolsa, Güne ýerine girmegi buýraýyň-da! — diýip, patyşadan batyrçaýlyk bilen sorady.

— Eger-de men generala kebelek bolup gülden-güle gon ýa-da tragediýa ýaz diýsem ýa-da deňiz guşy bol diýsem, ol buýrugymy ýerine ýetirip bilmez. Muňa kim günäkär bolar, olmy ýa-da men?

— Siz, siziň merhemetliňiz! — diýip, Kiçijik şazada ikerjiňlenmän jogap gaýtarýar.

— Rast aýdýaň. Her kimden oňaryp biljek zadyny talap etmeli. Hökümdar bolsaň, akylyly-başly hereket etmeli.

Kiçijik şazada bir sorag berse, jogabyny alyança ynjalmaýardy.

— Günüň ýaşmasy näme?

— Sen şapagy görersiň. Men Güne ýaşmagy buý-

rarn. Ýöne öz wagtyna garaşmaly, ine, hökümdaryň paýhaslylygam şundan ybarat.

— Amatly pursady haçanka?

— Hm-m! Hm-m! — diýip, patyşa galyň senenama-ly kitaby waraklap ugraýar.

— Bu... şu gün ýedi sagat kyrk minutda bolar. Sen şonda meniň buýrugymyň nähili takyk ýerine ýetirilýändigini görersiň.

Kiçijik şazada pallap:

— Gynansak-da, bu ýerde şapagy islän wagtyň synlap bolanok eken-dä.

Gepiň keltesi, bu ýerde onuň, birhili, ýüregi gysyp ugrady.

— Gaýdaryma wagt boldy. Meniň bärde galmagymyň zerurlygy ýok — diýip, ol patyşa ýüzlenýär.

Patyşa tabynlygyna ýene-de bir adamyň goşulandygyna begenýärdi we ondan aýra düşmek islemedi.

— Ýanymda galsaň, seni kazy edip bellejek.

— Nämäň kazysy?

— Adalatlylygyň...

— Emma bu ýerde adam ýog-a.

— Patyşalygymyň ähli künjegine aýlanybam göremok. Ýöräýin diýsem-ä, garrapdyryn, paýtun saklarda ýerim ýok.

Kiçijik şazada ýene-de bir gezek eglip, planetanyň beýle ýüzüne göz aýlaýar.

— Men eýýäm gördüm. O ýanda-da janly-jemende ýok.

— Beýle bolsa özüň-özüňe baha ber.

— Öz-özüňi günälemek, özgeleri günertländen çetin ahyry.

— Eger-de öz-özüňi günäläp, netije çykaryp bilseň, diýmek, sen iň paýhasly adamsyň.

— Ýöne men öz-özümi islendik ýerde-de günäläp, netije çykaryp bilerin. Munuň üçin bu ýerde galmaklygymyň zerurlygy ýok — diýip, Kiçijik şazada ekezen-ýär. — Meniň gidere wagтым boldy — diýip, ol ýerinden gobsunýar.

— Ýok, wagtyň bolanok — diýip, patyşa garşy çykýar.

Kiçijik şazada ýola düşmäge hyýallanýar, ýöne hökümdary-da gama batyrasy gelmeýär.

— Buýruklaryňyzyň gep-gürrüňsiz ýerine ýetirilerini isleseňiz, siz maňa parasatly buýruk berip bilerdiňiz. Mysal üçin, maňa häziriň özünde ýola düşmegi buýruň.

Patyşa jogap gaýtarmaýar. Kiçijik şazada bolsa, maýdalyna öz ýoluna rowana bolýar.

Kiçijik şazada öz ýanyndan: «Ulular bir töwra adamlar-ow!» diýýär-de, ötägidýär.

XI

Ikinji planetada şöhratparaz adam ýaşapdyr.

— O-ho... ine, muşdagymam geldi — diýip, ol Kiçijik şazadany göreninden, gabarylyp ugraýar. Şöhratparaz adam özüni, hamala, beýleki adamlar mydama apalaýandyrlar, guwanýandyrlar öýdýärler ahbetin.

Kiçijik şazada:

— Ertiriňiz haýyr! Siziň gülkünç şlyapaňyz bar eken — diýdi.

— Bu meni garşy alanlarynda, baş egip salamlaşmak üçin gerek. Ýöne, haýp, bäräk hiç kes gara salmaýar — diýip, şöhratparaz adam düşündirýär.

Kiçijik şazada hiç zada düşünenok:

— Asyl şeýlemi...

— Hany, elini çarp bakaly — diýip, şöhratparaz kişi ondan haýyş edýär.

Kiçijik şazada çapak çalýar.

Ol kiçigöwünlilik bilen başyny egip salamlaşýar. Kiçijik şazada «Bu ýeri garry patyşanyndan-a gyzyklyrak ýaly» diýip, gaýtadan elini çarpýar. Şöhratparaz adam ýene-de şlyapasyny çykaragada, başyny egip salamlaşýar. Şol bir zatlaryň baş minutlap üznüksiz gaýtalanyp durmagy Kiçijik şazadany irizip ugraýar.

— Şlyapanyň ýere gaçmagy üçin näme etmeli? — diýip, Kiçijik şazada sorayar.

Ýöne ol eşitmeýärdi.

— Meniň beýlekilerden üýtgeşikdigim bilen ylalaşýaňmy? — diýip, ol Kiçijik şazadadan sorayar.

— Üýtgeşik diýdigiňiz näme bolýar?

— Üýtgeşik diýmek — bu men şu planetada iň bir salykatly hem-de akylly kişi diýdigim-dä.

— Ýöne bu planetada özüňizden özge hiç kim ýok ýaly-la.

— Ýeri, maňa guwanaý-da, her niçigem bolsa, göwnümi awlaý-da!

— Men guwanýan! — diýýär-de, Kiçijik şazada eg-nini gysyp:

— Ýöne munuň bilen aňryňyza düşýän zat barmy?

— diýip, onuň ýanyndan gaçyp gaýdýar.

«Hakykatdan-da, uly ýaşlylar örän täsin» diýip, ol ýola düşýär.

XII

Indiki planetada bir arakhor ýaşaýardy. Kiçijik şazada ol ýerde köp saklanmaýar, onuň barja keýpi bozulýar.

Ol bu planeta gelende, arakhor içi doluly-boşly çüýşeleri önünde hatarlap dymyp oturan eken.

— Sen näme işleýäň? — diýip, Kiçijik şazada arak-hora ýüzlenýär.

Ol:

— Içýän — diýip, tukat jogap berýär.

— Näme üçin?

— Unutmak üçin..

— Nämäni unutjak bolýaň? — diýip, Kiçijik şazada oňa ýüregi awaýar.

— Namysymy — diýip, ol jogap berýär-de, başyny aşak salýar.

Kiçijik şazadanyň biçärä kömek edesi gelip:

— Sen nämä namys edýäň? — diýýär.

— Içýänime... — diýen sözden başga arakhor hiç zat gürläp bilmeýär.

Kiçijik şazada, göýä, özüni ýitiren ýaly, hiç zada düşünmän, soňra öz ýoly bilen gidiberýär.

«Dogrudanam, ulular diýseň üýtgeşik» diýip, syýahatyny dowam edýär.

XIII

Dördünji planeta söwdagär adama degişli bolupdyr. Ol şeýlebir başagaý eken welin, hatda Kiçijik şazada gelende, başyny galdyryp, oňa seretmäge-de wagty bolmandyr.

— Ertiriňiz haýyrly! — diýip, Kiçijik şazada oňa ýüzlenýär.

— Üç bilen ikiň baş bolýa. Bāşe ýedini goşsaňam on iki. On ikiniň üstüne üç goşsak on baş. Ertiriň haýyrly. On baş hem ýedi, ýigirmi iki. Ýigirmi ikä altyny goşsak ýigirmi sekiz. Ýigirmi sekize başi goşsak otuz üç. Eý-ho! Netijede baş ýüz million altı yüz ýigirmi iki müň ýedi yüz otuz üç.

— Baş ýüz million näme?

— Ýeri, sen entägem bārdemi? Baş ýüz million... bilemok... İşim başymdan agdyk. Men diýseň işli adam, samahyllaşyp oturmaga wagtym ýok. Iki goşmak başiň ýedi...

— Nämäniň baş ýüz milliony? — diýip, Kiçijik şazada soragyny gaýtalaýar. Ol bir sorag berse jogabyny almasa bolmaýar ahyry.

Başagaý adam kellesini galdyryp:

— Elli dört ýyl bāri şu planetada ýaşaýan, şol döwürüň içinde meni diňe üçje ýola bimaza etdiler. Birinji gezek ýigirmi iki ýyl mundan ozal, ýanyma ýaz tomzagy uçup gelende. Ol erbet ses edip, dört sany ýalňyşlyk goýbermegime sebāp boldy. Ikinji gezegem, on bir ýyl mundan ozal günümü oturyp geçirýändigim sebāpli, guragyry keselim güýjedi. Men diýseň başagaý adam, gezmelāre wagtym ýok. Üçünji gezegem, ine, sen. Nāçede galdym-a ýogsa-da... baş ýüz million...

— Nämäň baş ýüz milliony?..
Söwdagär jogap beräýmese, işlemäge goýulmajagyna düşýňär.

— Baş ýüz million, bu howada kä wagt görüňän kiçijik zatlar.

— Náme zat, siňeklermi?

— Ýok-how, şeýle kiçijik, ýylpyldaýan...

— Arylarmy?

— Ýok-la. Şeýlebir kiçijikden agymtyl, käbir işýakmazlar oňa seredip arzuw edýärler. Men bolsam söwdagär adam, bolgusyz zatlara güýmenere wagtym ýok.

— Ýa ýyldyzlarmy?

— Dogry aýtdyň, ýyldyzlar. Haý, berekella!

— Baş ýüz million ýyldyz? Siz munça ýyldyzy nämä edýäňiz?

— Baş ýüz million alty ýüz ýigrimi iki mün ýedi ýüz otuz üç. Men takyklygy gowy görýän.

— Bu ýyldyzlary nämä edýäňiz?

— Náme edýän diýýäňmi?

— Hawa! Náme edýäňiz?

— Hiç zadam edemok. Olara eýe çykýan.

— Ýyldyzlaramy?!

— Hawa-la!

— Size ýyldyzlara eýe çykamak nämä gerek?

— Baý bolmak üçin...

— Baýlygy nämä etjek?!

— Eger kimdir biri täze ýyldyz açaýsa, olary satyn almak üçin...

«Bu hem edil arakhoryňky ýaly pikir ýöredýär» diýip oýlanan Kiçijik şazada sorag bermesini dowam edýär.

— Ýyldyzlara nähili hojaýyn bolup bolýar?

— Eýse, ýyldyzlar kimiňki? — diýip, söwdagär hünürdäp sorayar.

— Bilemok. Hiç kimiňki bolaýmasa...

— Diýmek, meniňki. Sebäbi bu hakda birinji men oýlandym.

— Şu ýeterlikmi, nämä?

— Elbetde. Eger-de eýesiz almaz tapsaň, ol seniňki. Eger eýesiz tokaý tapsaň, diýmek, olam seniňki. Aýdaly, seniň kelläňe haýsydyr bir pikir gelse, sen onuň üçin tassyknama edinýäň, ol seniňki. Men ýyldyzlara hojaýynçylyk edýän, çünki menden öň olara eýe çykamak hiç kimiň kellesine-de gelmändir, şeýle dälmi?!

— Munyňyz-a dogry. Siz olary nämä edýäňiz? — diýip, Kiçijik şazada sorayar.

— Men olary dolandyryýan. Olaryň sanyny sanaýan. Bu örän kyn. Ýöne men gaty hasapçyl kişidirin.

Ýöne Kiçijik şazadanyň has-da köp zat bilesi geldi.

— Ýüpek ýaglygym bolsa, ony boýnuma daňyp, islän ýerime alyp gidip bilýärin. Eger gülüm bar bolanlygynda, ony goparyp, islendik ýere alyp gidip bilýärin. Sen ýyldyzlary alyp gidip bilmeýäň ahry.

— Ýok, ýöne men olary bankda goýup bilýärin.

— O nähili?

— Kagyzyň yüzüne näçe ýyldyzyň bardygyny ýazýan. Soňundan kagzy guta salyp, açar bilen gulplaýan.

— Bolany şomy?

— Hawa.

— Gyzykly, ýöne beýle bir ähmiýetli däl.

Nämäniň ähmiýetli, nämäniň ähmiýetsizdigine Kiçijik şazada, edil uly adamlar ýaly bolmasa-da, özüçe düşüňärdi.

— Bir güljagazym bar. Her gün säher bilen suwarýan. Üç sany kiçijik ýanardagym bar. Her hepdede olaryň üçüsinem arassalaýan. Hojaýynlyk etmegimiň ýanardaglaryma-da, güllerime-de nepi degýär. Senden bolsa ýyldyzlara hiç hili peýda ýok...

Başagaý adam onuň bu sözlerine haýran galyp, soragyna jogap gaýtaryp bilmeýär.

«Her nämä diýseňem, şu ulular gaty täsin milletow» diýip, öz ýanyndan hünürdäp ýola düşýär.

XIV

Bäşinji planeta juda geň. Ol ähli planetalaryň içinde iň kindiwanjasy. Bu planeta diňe daşy aýnaly çyra we yşyklandyryjy adam ýerleşýärdi. Kiçijik şazada ilatsyz, eliň aýasy ýaly, ýeke ymaratsyz planetada aýnalan çyranyň hem yşyklandyryjynyň nämä gerekligine düşünip bilenokdy.

Ol köp pikirlenip:

— Belki, bu adam bihepbe dälidir.

Edil şo-ol patyşa, şöhratparaz, söwdagär hem arakhor ýaly, beýle bir bihepbe-hä dälidir. Náme diýseň-de, onuň işinde many bar. Ol çyrany ýakanda, göýä, täze gül ýa-da ýyldyz dörän dek bolýardy. Çyrany öçürende hem, hamala, ýyldyz bilen gül uka giden ýaly. Bu peýdaly hem-de diýseň gowy kär.

Kiçijik şazada planetany synlap durşuna, yşyklandyryja hormat bilen tagzym edýär.

— Ertiriňiz haýyr! Siz nämä üçin çyrany öçürdiňiz?

— Ertiriňiz haýyr! Düzgün şeýle — yşyklandyryjy jogap berýär.

— O nämäň düzgüni?

Aýnaly çyrany öçürip, «Gijäň rahat bolsun!» diýip, gaýtadan yşyklandyryar.

— Sen nämä üçin ýene-de ýakdyň?

— Düzgün şeýle — yşyklandyryjy jogap berýär.

— Asla düşünemok.

— Bu ýerde düşünmez ýaly zat ýok. Düzgün bol-

sa, düzgün bor-da. Ertiriň haýyr! — diýýär-de, çyrany öçürýär.

Soňra gyzyň gözenekli nagyş salnan elýaglygy bilen derçigen maňlaýyny süpürýär:

— Kärim agyr. Öňler işim göwnejaýdy. Ir bilen çyrany söndürüp, agşamam ýakardym. Gündizine dem-dynç alar ýaly, gije bolsa mazalyja ukymy urara wag-tym bardy.

— Soň, näme, düzgün üýtgäýdimi?

— Ýok düzgün-ä üýtganok. Planetamyn ýylba-ýyl, gitdigiçe aýlanyşy çaltlaşýar. Emma düzgün welin, öňki-öňküligine galdy.

— Şu wagat nähili? — diýip, Kiçjik şazada sorayar.

— Ine, şeýle! Planeta okunyň daşyndan bir minutda doly aýlaw edýär, dynç almaga-da wagtyň ýok. Her minutdan çyrany söndürüp ýakýan.

— Gör, munuň gyzyklydygyny! Diýmek, seniň gün-üň bary-ýogy bir minut dowam edýär-dä?!

— Bu ýerde hiç hili gyzykly zat ýok. Seniň bilen gürleşip duranyma eýýäm bir aý boldy.

— Bir aý?!

— Elbetde! Otuz minut. Otuz gün. Agşamyn haýyrly! — diýip, ýene-de çyrany ýakýar.

Işine akýürekli çemeleşýän yşyklandyryjy Kiçjik şazadanyň göwnüne ýarap ugraýar. Ol özüniň şapagy synlamak üçin oturgyjyny bir ýerden beýleki ýere üýtgedişini ýadyna salyp, täze tanşyna kömek edesi gelýär.

— Sen bilýämiň... men islän çagyň dynç alaryň ýaly bir tär bilýän.

— Meniň mydama dynç alasyň gelip dur — diýip, yşyklandyryjy jogap berýär.

Emma birbada işeňňir hem ýalta bolubam bolýar ahyryn.

— Planetajygyň şeýle kiçjik. Üç ädimde tutuş planetany aýlanyp bilýän. Onsoň saňa mydama Günüň ýagtysynda galar ýaly, ýöne haýaljakdan mytdyldap gidibermek gerek. Eger dem-dynç alasyň geläýse, onda häki bir, diňe ýöräbermeli, ýöräbermeli... Şonda gündiz isleýşiňçe dowam eder.

— Ýöne mundan maňa ne peýda, men ähli zatdan beter uklamagy eý görýän.

— Onda seniň işiň pyrryk — diýip, Kiçjik şazada duýgudaşlyk bildirýär.

— İşim pyrryk diýsen-e — diýip, onuň sözünü makallaýar. — Ýeri, bolýar-da... — diýibem, aýnaly çyrany öçürýär.

Kiçjik şazada ýoluny dowam edýär. Yşyklandyryjynyň şöhratparaza, söwdagäre, arakhora hem-de patyşa seredeň-de, diňe bir özi hakda aladalanmaýan adamdygyna göz ýetirýär. Kiçjik şazada uludan demini alyp: «Bu meniň dostlaşyp biläýjek ýeke-täk ada-

mym. Gynansak-da, planeta örän çaklaňja bolansoň iki adama ýer ýok-da» diýdi.

Bu planetanyň özüne çekýän ýene bir sebäbi, ýigirmi dört sagadyň dowamynda Günüň ýaşyşyny bir mün dört yüz kyrk gezek görüp bolýanlygyndady.

XV

Altynjy planeta ozalkydan alty esse uludy. Ol ýerde galyň-galyň kitaplary ýazýan bir goja ýaşaýardy.

— Görün-ä muny! Ine, syýahatçy geldi — diýip, Kiçjik şazada gözi düşenden goja begençli seslenýär.

Alys ýoldan aryp gelen Kiçjik şazada demini dürsemek üçin oturgyja geçip oturýar.

— Sen nireden? — diýip, goja sorayar.

— Bu uly kitap näme? Siz bu ýerde näme işleýäňiz? — diýip, Kiçjik şazada onuň ýüzüne üşerilýär.

— Men — geografiýa.

— Geografiýa diýýäniňiz näme?

— Ol deňiz-derýadyr dag-düzleriň nirede ýerleşýä-nini öwrenýän alym.

— Nähili gyzykly! Ine, hakyky kär diýibem şuna di-ýäýseň.

Ol geografiýaçynyň planetasyňa göz gezdirýär. He-nize çenli şeýle uly planetany görmändi.

— Planetaňyz diýseň owadan. Bu ýerde ummanam barmy?

— Men-ä ony bilemok — diýip, geografiýaçy jogap berýär.

— Dagam ýokmy?

— Walla, bilmedim...

— Şäher, derýa, çöllükler...

— Onam bilemok.

— Siz geografiýaçy ahyry!

— Şeýleligine-hä şeýle welin... Ýöne men syýahat-çy däl-dä... Ýanyma syýahatçylar seýrek gelýär.

— Daýy jan! Şäherlerdir derýalaryň, dagdyr deňiz-leriň, ummandyr çölleriň hasabyny geografiýaçylar ýöredenokmy näme?

— Geografiýaçylar örän işli adam bolansoň, aýla-nyp ýörere wagty ýok. Olar öz otagyndan çykman, sy-ýahatçylaryň gürrüňlerini ýazga geçirýär. Eger-de ola-ryň biri gyzykly zatlary gürrüň berse, geografiýaçy ol adam baradaky maglumatlaram anyklaýar.

— Näme üçin?

— Eger syýahatçy aldasa, onda okuw kitaplarynyň hemmesi buýr-bulaşyk bolar. Birdenkä ol artygrak içen bolsa, bu hem gowulyk däl.

— Näme üçin?

— Sebäbi serhoşyň gözüne dag goşa görünýär. Oňa ynanyp geografiýaçy bir dagyň ýerine ikisini ýazýar.

— Bir adamy tanaýan... Şol adamdanam syýahatçy çykmazdy — diýip, Kiçijik şazada dillendi.

— Bolup biler. Eger syýahatçy dogruçyl adam bolsa, onda onuň açyşlary derňelýär.

— Nädip barlaýarlar? Baryp görýärlermi?

— Ýok. Bu örän kyn. Syýahatçydan subutnama görkezmekligi talap edýärler. Mysal üçin, bir adam dag açan bolsa, ol delil hökmünde onuň daşyny getirmeli.

Geografiýaýy birdenkä tolgunyp:

— Ýöne senem syýahatçy ahyry! Sen gaty uzakdan geldiňmi? Öz planetaň hakda gürrüň bersene! — diýip, galyň kitabyň gatyny açyp, galamyny ýonýar.

Syýahatçynyň gürrüňi ilki galam bilen ýazylýar. Ol diňe öz gürrüňini subut edeninden soň, syýa bilen kitaba geçirilýär eken.

— Diňleýän seni — diýip, geograf gyzyklanma bildirýär.

— Planetam örän kiçijik, ol ýerde gyzykly zat ýok. Üç sany ýanardagym bar. Ikisi hereket edýän, biri bolsa sönüp giden. Ýöne her zat bolup biler...

— Hawa, her zat bolup biler — diýip, geograf onuň sözünü makullaýar.

— Mundan başga-da gülüm bar...

— Güller bizi gyzyklandyranok.

— Nämе üçin? Ýöne ol örän enaýýja ahyry!

— Sebäbi güller gysga wagtlyk zat.

— O nähili gysga wagtlyk?

— Geografiýa baradaky kitaplar, dünýädäki in bir gymmatly kitaplardyr. Olar hiç haçan gadyryny gaçyрмаýar. Dagyň yerinden süýşmegi ýa-da ummanyň gura magy örän seýrek bolýan hadysa, biz baky üýtgemeyän zatlar barada ýazýarys.

— Emma sönen ýanardag oýanybam biler ahyry. Gysga wagtlyk diýdigiň nämе? — diýip, Kiçijik şazada onuň sözünü bölýär.

— Geograflar üçin ýanardagyň sönenliginiň ýada hereketdeliginiň parhy ýok. Esasy zat dag hemem onuň barlygy.

— Gysga wagtlyk diýdigiňiz nämе? — Soragynyň jogabyny almasa, Kiçijik şazada per bererli däl di.

— Beý diýdigim, ol dessine ýok bolup gidýär diýdigim.

— Eýse, gülümem bahym ýok bolaýarmy?

— Elbetde, elbetde.

«Meniň göz guwanjymam baky däl eken-dä. Onuň goranara dört sanjak tikeninden başga hiç zady ýok. Men bolsa ony ýalňyz goýup gaýtdym oturyberdim» diýip, Kiçijik şazada basga galýar. Ol ilkinji gezek goýup gaýdan gülüniň gamyny iýýär. Soňra özüni dürsäp:

— Siz maňa nirä syýahat etmegi maslahat berýäňiz?

— diýip, geografdan sorayar.

— Ýere baryp gör. Onuň at-abraýy uly.

Şeýlelikde, kiçijik şazada ýola rowana bolýar, ýöne onuň bar oý-pikiri taşlap gaýdan güli hakyndady.

XVI

Şeýlelikde, görmäge baran ýedinji planetam Ýerdi. Ýer adatkakylardan üýtgeşik planeta. Bu planetada hasap boýunça bir yüz on bir sany patyşa, ýedi müň geograf, dokuz yüz müň hasapçy, ýedi ýarym million arakhor, üç yüz on bir million şöhratparaz adam we iki milliarda golaý uly ýaşlylar ýaşaýar.

Ýeriň näderejede ululygyny siziň aňňyza ýetirjek bolaýyn. Elektrik akymy oýlanyp tapylmazýndan öň, alty yklymyň ählisinde dört yüz altmyş iki müň on bir sany yşyklandyryjy bolupdyr.

Bu ýagdaýa daşýndan seretseň, örän ýakymly täsirleri galdyryr. Yşyklandyryjylar topary, edil baletçiler ýaly, sazlaşykly depginde hereketlenýärler.

Ilki bilen, Täze Zelandiýadyr Awstraliýanyň yşyklandyryjy topary, dürli yşykly tanslary edip, aýnaly çyralary ýakyp, uklamaga gidipdirler. Yz ýanyndan nobat Hytaýyň yşyklandyryjylaryna berlipdir. Soňra Orsýet bilen Hindistana, olardan soň, Afrika bilen Ýewropa, yz ýanyndan Demirgazyk hem-de Günorta Amerika berlipdir. Olar hiç haçanam wagtlaryny ýalňyşmandyrlar. Diňe Demirgazyk hem-de Günorta ýarymşardaky yşyklandyryjylar aladasyz ýaşaýardy. Olar diňe ýylda iki gezejik işe çykýar.

XVII

Kämahal çyna berimsiz gyzykly zat hakda gürlеjek bolsaň, bialaç aldamalam bolýar. Yşyklandyryjylar barada aýdanymda, hakykatdan biraz daş düşdüm. Planetamyzy bilmeýän adamlara ýalňyş düşünje bermekden gorkýan. Adamlar Ýeriň gaty köp bölegini tutanoklar. Onuň tutuş iki milliard ilatynyň barysy hatara dursa, olar, gürrüňsiz, uzynlygy hem-de ini ýigrimi mil bolan giňişlige sygardylar. Beý diýdigim, dünýädäki ähli adamlary Ýuwaş ummanyndaky kiçeňräk bir ada yerleşdirip bolardy diýdigim.

Ulular, elbetde, muňa ynanmaz. Olar gabarasy ulla kan ýer tutar diýip güman ederler we özlerini edil bab agajy ýaly beýik saýarlar. Siz olara dogry hasap çykarmagy maslahat beriň. Bu pikir olaryň göwnünden turar, sebäbi sanlar olaryň gulagyna hoş ýakýar. Siz bir öz wagtyňyzy arifmetika sarp etmäň. Bu peýdasyz pişe. Maňa ynanaýyň.

Şeýlelikde, Kiçijik şazada Ýere düşeninden soň, bärde adam garasynyň ýoklugyna geň galýar. Ol, hatda ýalňşlyk bilen ugrumy üýtgedip gaýry planeta düşen bolaýmaýyn diýibem oýlanýar.

Birdenkä çägäniň ýüzünde halka şekilli näbelli bir zat tozan turzup gidýar.

— Agşamýň haýyrly! — diýip, Kiçijik şazada onuň nämeligini aňşyrmasa-da, habar gatýar.

— Agşamýň haýyrly! — diýip, ýylanam jogap gaýtaryar.

— Men haýsy planeta düşdüm?

— Ýere — Afrika!

— Eýse, Ýerde adam ýokmy?

— Bu taýy bir çöl-beýewan. Çölde adam ýaşamaýar. Ýer örän uly — diýip, ýylan jogap berýär.

Kiçijik şazada göwresini daşyň üstüne goýberip, gözlerini asmana dikýär:

— Wah, ýyldyzlaryň näme üçin şöhlenenýänini bilmedim. — Belkem, her kim öz ýyldyzyny gözläp tapary ýalydyr. Seret, hanha, meniň planetam. Biziň dik depäimizde. Ol bizden nähili uzakda.

— Owadan planeta — diýip, ýylan jogap berýär. — Sen Ýere näme sebäpli geldiň?

— Gülüm bilen tersleşdim.

— Asyl şeýlemi...

Birsalym dymşlykdan soň.

— Adamlar niredede? Çölün ýeke özi ýalňyz...

— Adamlaram edil şu zeýilli...

Kiçijik şazada oňa ünsli seredip:

— Sen üýtgeşik jandar. Bar-magymdan çalaja ýogyn...

— Emma men patyşanyň bar-magyndan-a juda güýçli.

Kiçijik şazada ýylgyryp:

— Şeýle güýçlüsirän bolsaňam, seň penjäňem-ä ýok?! Sen

syýahat edibem bilmeýäň...

— Men seni gäminiň alyp gidip biljek ýerindenem alyslara äkiderin — diýip, ýylan Kiçijik şazadanyň topugynyň daşynda, göýä, gyzyly halka ýaly çolanýar. — Men islendik galtaşan zadymy olaryň çykan ýerine, ýagny Ýere gaýdyp berýän. Emma sen arassa...

Kiçijik şazada jogap bermeýär.

— Meniň saňa haýpym gelýär. Sen bu ýowuz planetada şeýle ejiz. Günleriň birinde sen öz planetaňy taşlap gaýdanyňa ahmyr çekersiň, şonda men saňa kömek edip bilerin. Men seni... — diýip, ýylan Kiçijik şazada ýüzlenýär.

— Men saňa düşündim, ýöne sen näme üçin elmydama, birhili, gümürtik, syrly gürleýäň?

— Men ähli syrlary bilýän — diýip, ýylan jogap gaýtardy. Ikisiniň arasyna ýene-de dymşlyk düşýär.

XVIII

Kiçijik şazada çöli kesip geçýär, emma ýalňyz oturan kiçijik, gelsiksizje güljagazdan başga hiç zada gabat gelmeýär. Gülün üç sany gülýaprajygyndan başga hiç zady ýokdy.

— Salam! — diýip, Kiçijik şazada güljagaza ýüzlenýär.

— Salam!

— Adamlar niredede?

Güljagaz adamlaryň bir wagtlar kerwen bilen deňinden ötüp gidenini görüpdü.

— Adamlar? Wiý, ýadyma düşäýdi... olaryň sany bary-ýogy ýa alty, ýa ýedidi. Men olary birmäçe ýyl mundan ozal gördüm. Olary nireden gözlemelidigin-ä bilemok. Ýeliň ugruna giden bolaýmasalar... Arman, olaryň köküniň ýoklugy...

Kiçijik şazada onuň bilen hoşlaşyp, öz ýoly bilen boluberýär.

XIX

Kiçijik şazada dagyň depesine çykýar. Ozallar tir-seginden uly bolmadyk üç sany ýanardagyndan başga ol hiç wagt dag görmändi. Sönen ýanardag oňa oturgyç bolup hyzmat edýärdi. «Şeýle belent dagyň üstünde, men bütün dünýäni hem adamlary görerin» — diýip, öz ýanyndan oýlanýar. Emma iňne ýaly ýiti ýylçyr gaýalardan gaýry zady görmeýär.

— Ertiriň haýyrly — diýip, Kiçijik şazada seslenýär.

«Ertiriň haýyrly... haýyrly... haýyrly...» diýen ses ýaňlanyp gidýär.

— Siz kim?

«Siz kim... siz kim... siz kim...».

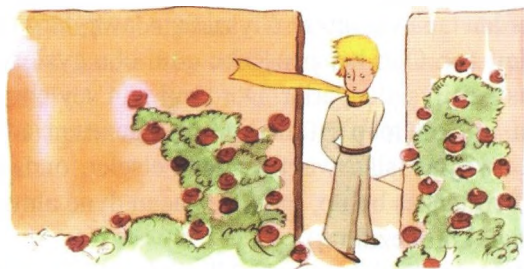
— Gel, dostlaşaly, men gaty ýalňyz...

«Ýalňyz... ýalňyz... ýalňyz...» diýen ses ýaňlanyp gidýär.

«Nähili geň-taň planeta! Bütünleý guraksy, tozap ýatyr. Ýaşajylarynyňam aňy ösmedik. Olar diňe agzyňa öýkünip, zyzndan gaýtalamany bilýär. Ah, meniň biçäre güljagazym... ol mydama ilki bolup gep gatardy».

XX

Kiçijik şazada çöli söküp, dagdan aşyp, galyň gardan geçip, ahyrsoňy bir ýodajyga gabat gelýär. Ähli ýodajklar adamlaryň ýaşaýan ýerine eltýär.

— Ertiriňiz haýyrly! — diýip, Kiçijik şazada tutuşlygyna bāgūl bilen būrelen бага girýär.

— Ertiriňiz haýyrly — diýip, bāgūllerem onuň habaryny alýar.

Kiçijik şazada olaryň barjasynyňam öz gülüne meňzeşdigini görýär.

— Siz kim? — diýip, haýran galýar.

— Biz bāgūller!

— Şeý diýseňizlāň — diýip, onuň bar keýpi gaçýar.

Kiçijik şazadanyň gūljagazy oňa: «Men dünýäde ýeke-tāk!» diýmānmidi, nāme...

Diňe bir gūlzarlykda onuňka çalymdaş bāş mūň sany gūl bardy. «Ol özi ýaly bu gūlleri göräýse gazabamünerdi. Özüni gūlkünç ýagdaýda görkezmejek bolup, üsgürinjirāp, hamala, jany çykyp barýan ýaly görnen bordy. Men bolsa oňa, edil nāsaga seredýān ýaly, göz-gulak bolmaly bolardym. Hawa, ol meni kemsitjek bolup, hakykatdanam, ölüp-öçüp barardy... — diýip, Kiçijik şazada oýlanýar. — Men ālemiň hiç bir ýerinde bitmeýān bāgūlimiň bardygyna ynanýardym. Ol bolsa ýönekeý bāgūl bolup çykdy. Diýmek, mende adaty bāgūl bilen ululygy tirsigimden beýik bolmadyk üç sany ýanardag bar... Olaryň birem-ā ömürlük sōnen borly... Bular meniň şazada diýen adyma ýaraşyk berenok ahyry» diýip, ol otuň üstüne başyny goýup, aglamak glaýar.

XXI

Şol wagt bir ýerlerden Tilki peýda bolýar.

— Salam!

— Salam! — diýip, Kiçijik şazada sypaýylyk bilen jogap gaýtaryp, tōweregine garanjaklaýar, ýöne hiç kime gözi düşmeýär.

— Bārde — diýip, alma agajynyň aşagyndan biriniň sesi gelýär.

— Eýjekidigiňi! Kim sen? — diýip, Kiçijik şazada sorayär.

— Men — Tilki.

— Meniň bilen oýnaý-da, ýaman ýüregim gysýar — diýip, Kiçijik şazada onuň ýüzüne delmuryp bakýar.

— Seniň bilen oýnap bilmeýān. Men entek eldeki dāl-ā... — diýip, Tilki jogap berýär.

— Bagşlaweriň? — diýip, Kiçijik şazada biraz bōwrüni diňleýär-de, sorag berýär: — Eldeki dāl diýdigiň nāme?

— Sen bileňokdyňmy? Bu ýerden nāme gözleýāň? — diýip, Tilki oňa tiňkesini dikýär.

— Adamlary gözleýān. Ýogsa-da eldeki dāl diýdigiň nāme? — Kiçijik şazada gaýtadan sorayär.

— Adamlaryň tüpeňleri bar, olar awa çykýar. Bu bize oňaysyzlyk dōredýär. Üstesine, olar towugam idedýär. Bu olaryň eý görýān güýmenjesi. Senem towuk gözleýāňmi?

— Ýok-la, özüme dost gözleýān. Eldeki dāl diýdigiň nāme?

— Bu gaty könelişen düşünje — diýip, Tilki oňa düşündirýär. — Onuň manysy arabaglanyşyk dōretmek diýmekdir.

— Arabaglanyşyk?

— Sen meniň üçin beýleki set mūňlerçe oğlanlar ýaly, adaty bir oğlanjyk. Sen maňa derkar dāl. Edil şonuň ýaly, meniňem saňa geregim ýok. Men seniň üçin, edil beýleki mūňlerçe tilkiler ýaly, adaty bir tilki. Ýöne meni eldekileşdirseň, biz biri-birimize gerekli bolarys. Sen-ā meniň üçin dünýäde ýeke-tāk, hem menem seniň üçin...

Kiçijik şazada:

— Düşünip ugradym öýdýān. Bir bāgūl bar... Belki, olam meni özüne bendi edendir.

— Mūmkin. Ýerde, gör, nāmeler bolmaýar — diýip, Tilki jogap berýär.

— Bu diýýānim Ýerde bolup geçmedi.

Tilki geň galdy:

— Başga planetadamy?

— Hawa.

— Ol planetada awçy barmy?

— Ýok.

— Nāhili gowý! Gapan barmy?

— Ýok.

— Bir kemsiz gözellik ýokdur-la... — diýip, Tilki uludan demini alýar-da, sözünü dowam edýär: — Meniň durmuşym içgysgynç. Gapandan gaçýan, adamlar bolsa yzymdan galanok. Ähli gapanlar birmeňzeş, adamlaram biri-birine çalymdaş. Agyr günde ýaşayan. Eger-de meni eldekileşdirseň, günüm gülala-güllük bolaýjak ýaly. Seniň ayak sesiňi münlerçe sesiň içinden saýgaryp bilerin. Adamyň ayak sesini eşitsem, mydama gizlenýän. Emma seniň ayak sesiň, edil aýdym ýaly, özüne maýyl eder, gaçybatalgamdan çykarar. Beýläne bir änet! O taýdaky bugdaýly meýdany görýäňmi? Men çörek iýemok. Bugdaý meniň üçin peýdasyz. Bugdaýly meýdan maňa hiç zady ýatlandanok. Bu bolsa diýseň ýürekgyşdyryjy. Altynsow saçlaryň bar eken. Meni eldekileşdirseň, nähili gowy bolardy. Altyn öwüşginli bugdaýly meýdan seni ýatladyp, ýel öwsende bugdaý başaklarynyň ygşyldysyny söýerdim...

Tilki köp wagtlap oglanjyga seredip dymyp durandan soň:

— Ýalbarýan, eldekileşdiräý-dä meni! — diýýär.

— Höwes bilen, ýöne wagtyň çäklil. Özüme dost tutunmaly, dürli-dürli zyzykly zatlary bilmeli.

— Diňe özüňe höwürkdiren zatlaryňy tanap bolýar. Adamlaryň hatda bir zatjagaz öwrener ýaly wagtlary-da ýok. Olar taýyn zatlary dükanlardan alayýarlar. Emma dost söwdasyny edýän dükanlar ýok ahyry. Şonuň üçinem adamlaryň dostlary ýok. Eger dost gereklige çyn bolsa, meni eldekileşdiräý-dä.

— Munuň üçin näme etmeli? — diýip, Kiçijik şazada soraýar.

— Ilki bilen, sabyr-takatly bolmaly. Öňürti sen menden biraz aňyrrakda, ho-ol otuň üstünde dyza çök. Saňa göz gytagy bilen serederin, ýöne sen ýeke agzam gürläýmegin. Gepleşik, diňe biri-birimize düşünmeklige zyýan berer. Emma sen günsaýyn, kem-kemden ýanyma golaýlaş...

Ertesi gün Kiçijik şazada ýene-de gelýär.

— Mydama belli bir wagtda gel. Mysal üçin, sagat dördde gelseň, üçde eýýäm özümi bagtly duýup başlaryn. Bellenen wagta ýakynlaşdygymça, şonça-da özümi bagtyýar duýaryn. Sagat dörde golaýlaşanda, eýýäm tolgunyp hem ynjalyksyzlanyp ugraryn. Bagtly bolmagyň nämedigine düşünerin. Eger-de göwnüň islän wagty gelseň, özümi seniň geleriňe taýynlap bilmeýän. Däbi saklamak gerek.

— Däp diýdigiň näme boldugy? — diýip, Kiçijik şazada geňirgenýär.

— Bu hem örän gadymy düşünje — diýip, Tilki oňa tekarralaýar. — Bir gün beýleki günlerden, bir sagat beýleki

sagatlardan tapawutlanýar. Mysal üçin, awçylaryň şeýle däpleri bar. Olar her penşenbe günü oba gyzlary bilen tans edişip şatlanýarlar. Dördünji gün şeýlebir gowy gün. Şol gün men üzümçilige çenli gezelenç edýän. Emma awçylar islän wagtlary tans etseler, onda ähli günler birmeňzeş bolup, men hiç haçan dynç almagyň nämedigini bilmezdim.

Şeýlelikde, Kiçijik şazada Tilkijigi eldekileşdirýär. Tizara hoşlaşyk pursadam gelip ýetýär. Tilki:

— Seni ýatlap, gözýaş dökerin — diýip, uludan demini alýar.

— Özüň günäkär. Seni gamda goýasym gelmändi, ýöne eldekileşdirmegimi haýyş edip, özüň özelenip duraňsoň...

— Onyň-a dogry — diýip, Tilki höwessiz dillenyär.

— Sen çyndanam aglarsyňmy?

— Hawa, aglaryn.

— Diýmek, sen gyananjak-da?

— Ýok. Ýadyňdaky, saňa bugdaýly meýdan barada aýdypdym... — diýip, Tilki dymýar. Birsellemeden: — Bar, git-de, bägüllere gaýtadanam bir göz aýla. Öz gülüň dünýäde ýeke-täkdigine düşünersiň. Meniň bilen hoşlaşmaga yzyňa gaýdyp geleninde bolsa, saňa bir syry aýan etjek. Bu menden sowgat bolar — diýýär.

Kiçijik şazada baryp bägüllere syn edýär.

— Siz birjigem meniň bägülime meňzäňzok. Siz hiç zat. Hiç kim sizi özüne bendi etmedi, sizem hiç kimi ýesir etmediňiz. Tilkijigimem öň şeýledi. Ol beýleki münlerçe tilkilerden birjigem tapawutlananokdy. Emma onuň bilen dostlaşdym, indi ol meniň üçin dünýäde ýeke-täk — diýip, sözünü dowam edýär. — Siz owadan, ýöne ýeke-täk däl. Siziň üçin janymy töwekgelçilige salasym gelenok. Elbetde, ötegçiler meniň bägülime seredip, adaty bägüllerden tapawudyny görmezler. Ýöne ol maňa ähli zatdan gymmatly. Sebäbi men sizi däl-de, ony günde suwaryp, ýel-ýagmyrdan goradym. Hatda men onuň üçin kebelek gurçuklaryny-da öldürdim (kebelek öner ýaly iki-üç sanysyndan başgasyny). Men onuň zeyrençdir öwnüşini dykgat bilen diňleýärdim. Ol meniň bägülim, ol diňe meniňki.

Kiçijik şazada Tilkiniň ýanyna baryp:

— Hoş gal! — diýýär.

— Bolýar-da! — diýip, Tilkem hoşlaşýar. — Saňa aýjak syrym örän ýönekeý. Ýürek bilen duýanyňy, gözüň bilen görmersiň.

— Esasy zady gözüň bilen görüp bilmersiň diýjek bolýaňmy? — diýip, Kiçijik şazada Tilkä ýañzydyp gaýtalaýar.

— Öz bägüliňe gaty köp wagtyňy sarp etdiň, şol sebäplem, ol seniň üçin aýratyn ähmiýetli.

— Hawa, ummasyz wagtyňy sarp etdim — diýip, Kiçijik şazada onuň diýenini tekarralaýar.

— Adamlar bu ynanjy unudýarlar. Emma sen unutma! Sen özüňe höwrükdirenleriň öňünde elmydama jogapkärsiň. Hatda öz bägüliňe-de...

— Bägüliň öňünde-de... — diýip, Kiçijik şazada oýa batdy.

XXII

— Ertiriňiz haýyrly!

— Ertiriňiz haýyrly! — diýip, demir ýol ugrukdyryjysy Kiçijik şazada jogap berýär.

— Näme edýäňiz?

— Ýolagçylary saýhallaýan. Müňlerçe adamly otlyny ýola gönükdirýän. Bir otlyny saga, beýlekisini sola...

Birdenkä penjirelerinden ýagtylyk syçrap duran otly gök gürrüldisi ýaly, ala-zenzele bolup, ýer godukladyp geçip gitdi.

— Olar beýle nirä howlугýarka?! — diýip, Kiçijik şazada geňirgenýär.

— Muny, hatda otlyny sürüp barýanam bilenok — diýip, ugrukdyryjy düşündirýär.

Garşydan gelýän otlam ýalkym saçýan aýnalaryny lowurdadyp, güwüldäp ötüp gidýär.

— Olar eýýäm yzyna gaýdyp gelýärlermi?

— Ýok, bu başga otly.

— Olaryň baran ýerlerinden göwünleri suw içmedimikä?

— Biziň ýok ýerimizde olar mydama şadyýandy — diýip, ugrukdyryjy hüňürdeýär. Şakyrdyklap üçünji otlam geçýär.

— Bular birinji otlynyň yzyndan ýetjek bolýarmyka?

— Ýok, hiç zadam etjek bolanoklar. Adamlar wagonlarda uklaýar ýa-da ýöne oturýar. Diňe çagalar bu runlaryny penjirä basýar.

— Çagalar uzak gününü esgiden ýasalan gurjaga sarp edensoň, olar üçin bu örän möhüm zada öwrülýär. Birdenkä gurjagy elinden alaysaň, izzildäp ugraýarlar.

— Olaryň bagtam şonda-da.

XXIII

Kiçijik şazada:

— Ertiriňiz haýyrly! — diýdi.

— Ertiriňiz haýyrly! — diýip, söwdagärem jogap gaýtarýar.

Söwdagär teşneligi gandyryňan dermanlaryň söwdasyny edýärdi. Bir gerdejik derman tutuş hepde suwsuzlygyny gandyryýardy.

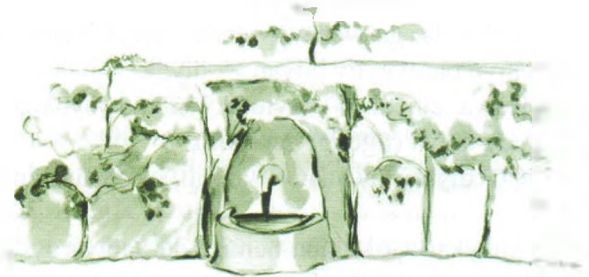
— Bulary näme üçin satýaň? — diýip, Kiçijik şazada sorayar.

— Bular wagty tygşytlaýar. Alymlaryň hasaplama-gyna görä, bir hepdede elli üç minuty aýap bolýar.

— Bu elli üç minuty näme etmeli?

— Islän zadyňa sarp edibermeli.

«Elli üç minut boş wagty bolan bolsa-ha, çeşmäň başyna eňerdim» diýip, Kiçijik şazada göwün ywürdyär.

XXIV

Heläkçilige uçranyma bir hepde töweregi wagty boldy. Derman satýan söwdagäriň gürrüni diňläp, iň soňkuja owurt suwumam gulkutdym.

— Hawa. Gyzykly-gyzykly gürrüleriň-ä bar seniň, ýöne men entäk uçarymy-da abatlamok. Içer ýaly bir damja suwam galmady. Şol çeşmä aşyp biläýsem, menem bagtly bolardym.

— Meniň dostlaşan Tilkim, şol bar-a, neme...

— Eý, jijim, häzir meniň-ä tilki ýadyma düşenok.

— Näme üçin?

— Sebäbi men teşnelikden ölüp barýan...

Ol bu iki zadyň biri-biri bilen nähili baglanyşygyňyň barlygyna düşünmän gürlledi:

— Esasy zat dostuň barlygy. Ine, menem Tilki bilen dostlaşanyma örän şat...

«Ol abanyan howpuň nähili aýylgançdygyna düşümeýär. Ol hiç haçan açlygam, suwsuzlygam duýmaýar. Oňa diňe Gününň şöhesi ýeterlik bora çemeli» diýip, içimden pikir öwürdim.

Birdenkä Kiçijik şazada maňa seredip:

— Meniň suw içesim gelýär. Ýör, guýy gözläli — diýdi.

Ýadawlykdan ýaňa halys ysgyndan gaçypdym. Emma takrap ýatan dünle çöl-beýewanyň içinde suwy nireden gözlesekäk? Muňa garamazdan, göwnümüzi bire baglap, ýola düşdük.

Uzak wagtlap gürleşmän gitdik. Ahyrsoňy, inrik galaly, asmanda ýyldyzlar petreşip ugrady. Teşnelikden ýaňa, edil düýşümde ýöräp barýan ýaly, süýrenip halys surnugypdym. Kiçijik şazadanyň aýdan sözlerini aňymda aýlap:

— Diýmek, senem teşneligiň nämedigini bilýän-dä? — diýdim.

Ol soragyma jogap bermedi, ýöne:

— Suw ýürek üçin gerek... — diýdi.

Onuň jogabynyň manysyna düşünmämsoň, sesimi çykarmadym... Ondan hiç zat soramaly dældigini bilýärdim.

Ol ýadaw göwrejisini çägäniň üstüne goýberdi. Menem onuň gapdaljygynda çökdüm. Birsellem dymşyp oturdyk. Soňra Kiçijik şazada:

— Ýyldyzlar gaty enaýy, sebäbi olaryň birinde gül-jagazymyň bardygyny bilýän — diýdi.

— Hawa, elbetde — diýip, Aýyň ýagtysyna görünýän aňnat-aňnat çägelige seretdim.

— Çöl diýseň owadan — diýip, ol sözünü dowam etdi.

Bu hakykat. Çöl maňa hemişe-de ýaraýardy. Çäge alaňynyň üstünde oturyaň. Hiç zat göreňok. Hiç zat eşideňok.

— Çölüň näme sebäpden gowudygyny bilýäňmi? Onuň goýnunda çeşme gizlenýär.

Men aňk-taňk boldum. Birdenkä çägäniň näme üçin syrly ýyldyraýandygyna düşündim. Oglanjyk wagty köne çatmada ýaşaýardym. Öýdäkiler maňa çölüň goýnunda giden hazynanyň gizlenip ýatandygyny aýdardylar. Elbetde, ony hiç kim tapyp bilmeýär. Belki, ony gözlänem dälirler. Çatmam hem öz syryny teýinde gizleýärdi... Men:

— Ynanaý, isle çatma bolsun, isle ýyldyz ýa çöl... Olaryň ajaýyplygy bu zatlary gözüň bilen görüp bolmaýanlygynda — diýdim.

— Tilki dostumyň pikiri bilen razylaşanyňa diýseň şat.

Birsalymdan ol süýji uka batdy, ony goltugyma alyp, ýolumy dowam etdim. Tolgunýardym. Göwnüme bolmasa, elimde näzik bir hazyna göterip barýan ýalydym. Aýyň ysýgyna ap-akja maňlaýyna, uzyn kirpijeklerine, pessaýja öwürsýän şemalyň altynsow saçyny ülpüldedip oýnaýşyna syn edip barşyma, içimden: «Bu diňe onuň daş keşbi, iň esasy zady gözüň bilen görüp bolmaýar...» diýip pikir edýärdim.

Göýä, ýylgyrjak-ýylgyrjak bolýan dodajyklaryna seredip: «Kiçijik şazadany howsala salýan esasy zat onuň gülüne bolan wepalylygy. Onuň bu söýgüsi ukudaka-da ýüzünü nurlandyryp dur...» diýip oýlandym.

Şeýlelikde, daň agarmanka, guýa baryp ýetdim.

XXV

— Adam bary tizotla münüp bir zadyň gözleginde bir eýläk, bir beýläk elewreýär. Emma näme agtarýandyklaryny özlerem bilenok. Diňe ýerliksiz wagt geçirýärler — diýip, Kiçijik şazada uludan demini alýar.

Bize duş gelen bu guýy Saharadaky guýular ýaly däl. Bu ýerde adaty guýular içi çägeden doly garym kysmy bir zatdy. Bu bolsa hakyky köne guýudy. Geň gal-dyran ýerem, onuň töwereginde hiç hili oba-gara görmenokdy. Edil düş ýalydy. Kiçijik şazada ýüzlendim:

— Bu nä geň-taňlyk... çarh, gowa, urgan... bary taýyn-la.

Ol göwnühoşluk bilen urgany çekip ugrady. Köp wagtdan bäri ulanylmansoň, poslap giden çarh jygyldap başlady.

Kiçijik şazada:

— Eşidýäňmi, biz köne guýyny oýardyk. Ol aýdym aýdyp ugrady...

Onuň suw çekmäge güýjüniň yetmejegine gözüm ýetip:

— Suwy özüm çekerin. Bu saňa eýgertmez — diýdim.

Haýallyk bilen içi suwdan doly gowany guýynyň erňeginde goýdum. Gulagymda, göýä, pelegiň çarhynyň jygyldysy ýaňlanyp duran ýalydy. Gowadaky çaykanýan suwda bökjekleşýän Gün şöhlelerini gördüm.

— Şu suwdan owurtlasym gelýär, bokurdagym gurady... — diýip, Kiçijik şazada maňa seredip ýuwendy.

Ahyrsoňy, onuň näme gözleýändigine düşündim!

Gowany onuň agzyna ýetirdim. Ol gözlerini süzüp, suw içýärdi. Bu pursat iň ajaýyp baýramçylyk ýaly ýakymlydy. Suw ýöne bir suw däl. Ol ýyldyzlaryň astyndaky uzak-uzak kötel ýollardan, gollarymyň gujuryndan dörän suwdy. Bu ýürege bagyş edilen sowgat ýalydy. Heniz çagajyk döwürlerim Täze ýyl sowgatlar, arçadaky şemleriň ysýgam, giç agşamky mylaýym aýdymylaram, mähirli ýylgyrşylaram meniň üçin hut häzirki pursat ýaly ýakymlydy.

— Seniň planetaňda... — diýip, Kiçijik şazada gussa gatyşykly gürlledi. — Adamlar baglarynda baş münläp bägül yetiştirýärler... emma gözleýän zatlaryny welin, tapyp bilmeýärler...

— Hawa, tapyp bilmeýärler — diýip, onuň bilen razylaşdym.

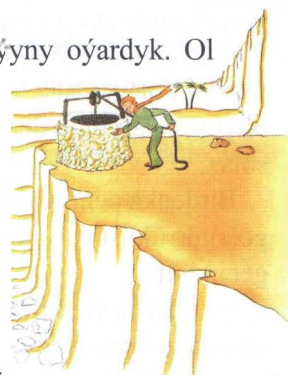
— Olaryň gözleýän zadyny ýeke-täk bir bägülde ýa bolmasa bir owurt suwda tapsaň-da bolýar ahyry...

— Elbetde — diýip, ony makulladym.

— Ýöne, köplenç, biziň gözümüz batyl bolýar. Ýüregiň bilen duýmak gerek.

Suw owurtlap, biraz demimi dürsedim. Ir säher çägelik ary baly ýaly gyzylymytyl reňke boýalana meňzeýärdi. Bu meniň göwnümi göterdi.

Kiçijik şazada mylaýymlyk bilen:

— Sözüñde durmaly bolarsyň — diýip, ýene-de ýanjagazyma geçip oturdy.

— O nämäň sözi?

— Ýadyňa düşýämi, guzuýygyma tumşuklyk çekmegi... Ol gülün ömri maňa bagly.

Jübimden çeken suratlarymy çykardym. Kiçijik şazada olara seredip jykyr-jykyr güldi:

— Seniň çeken baobabyň keleme meňzeýär...

Men bolsa özümiň baobablaryma guwanýardym.

— Seniň tilkiň gulaklaram edil şah ýaly uzyn-laý!

Ol ýene-de güldi.

— Sen, körpeje dostum, adalatly däl-ow. Men Boa ýylanyňyň içi bilen daşynyň suratyndand başga hiç zat çekip görmändim-ä.

— Zyýany ýok. Çagalar şeýle-de düşüner — diýip, ol meni köşeşdirdi.

Guzuýyga tumşuklyk çekdim-de, ony Kiçijik şazada berdim, birhili, ýüregim mynçgalanyp gitdi.

— Sen bir zatlar etmäge-hä hyýallanýaň, ýöne aýdaňok...

Ol birbada jogap bermese-de, soňra:

— Bilýäňmi, diýip gürrüne başlady: — Ýere gelenime ertir bir ýyl dolýar... — Ol sözüne dyngy berdi-de, sözüniň üstüni ýetirdi — Men şu ýerden gaty golaýjaga düşdüm... — diýdi-de, soňam gyzardy.

Kim bilýär, näme üçindir, kalbyma birahatlyk aralaşdy. Barybir, ondan:

— Diýmek, bir hepde mundan ozal şo-ol säher, ikimiz tanşanymyzda, adamlardan müňlerçe kilometr uzaklykda sen tötänleýin aýlanyp ýören däl ekeniň-dä? Sen ilkinji düşen ýeriňe dolanyp barýar ekeniň-dä?

— diýip soradym.

Onuň ýüzi öňküden-de gyzardy.

Men bolsa gowuşgynsyz:

— Belki, bu bir ýyl dolýanlygyndandyr?.. — diýdim.

Ol ýene-de gyzardy. Ol ýekeje soragyma-da jogap bermedi. Ýüzüniň gyzarmasy, hawa diýdigimikä ýa-da ýok diýdigimikä?

— Birhili, özümi biynjalyk duýýan... — diýip, ýene habar gatdym, ýöne ol sözümi böl-di:

— Indi sen işlemeli. Ulagyňy abatlamaly. Saňa şu ýerdejik garaşjak. Ertir agşamara gaýdyp geläý!

Her niçigem bolsa, göwnüm ynjalmary. Tilkini ýatlady. Kimdir birine öwrenişseň, soň aglamalam bolaýýar.

XXVI

Guýynyň golaýynda daşdan galdyrylan öýleriň habarbaýlygy saklanyp galypdyr. İşlerimi dynyp, ertesi gün körpeje dostumyň ýanyna gaýdyp gelyärkäm,

uzakdan onuň diwaryň üstünde aýagyny sallap oturanyny gördüm, sesini eşitdim.

— Eýsem, ýadyňa düşenokmy? Bu düýbünden bärde bolmandy.

Ol kimdir biriniň jogabyna garşylyk bildirýärdi.

— Hawa! Hawa! Hut şu gün. Ýöne başga ýerde...

Ädimimi çaltlandyrdym. Ýöne welin, diwaryň töwereginde hiç kimi göremokdymam, hiç zat eşidemokdymam. Kiçijik şazada ýene-de:

— Elbetde, çägelikde yzlarymy taparsyň. Şu gün agşam ol ýere bararyn, maňa garaş.

Diwara çenli ýigrimi ädim töweregi aralyk galypdy, emma hiç zada gözüm düşmedi. Birsalym dymanymdan soň, Kiçijik şazada:

— Seniň zäheriň gowumy? Maňa uzak ezyet çekdir-mersiň-ä? — diýip sorady.

Saklandym. Ýüregim mynçgalanyp ugrady, henizem hiç zada düşünemokdym.

Kiçijik şazada:

— Indi sen git. Men ýere bökjek.

Şol pursat Kiçijik şazadanyň oturan diwarynyň alkymyna gözümi aýlasam, sarymytly zäheri demsalymda ölüme sezewar edip bilýän ýylanyň kellesini keýerdip, oňa golaýlaşyp gelyänini gördüm. Şol bada-da kisämdäki sapançamy sermeläp, ýylanyň üstüne okduryldym. Ol aýak sesimi eşidip, haýallyk bilen, gurap barýan çeşmejik dek, eşidiler-eşidilmez şowurda, daşlaryň arasyna sümlüp gitdi.

Haýal etmän, Kiçijik şazadamy wagtynda gapyp aldym.

— Nämä hyýallanýaň? Näme üçin ýylan bilen gürleşýäň? — diýip haýkyrdym.

Onuň hemişeki altynsow boýun ýaglygyny çözdüm, suw içirdim. Ondan başga hiç zat sorap bilmedim. Maňa agras bakyp, goluny boýnumdan aý-

lady. Onuň ýüreginiň tüpeňlenen ýaraly guşuňky ýaly gürsüldeýändigini duýdum.

— Uçaryňy bejereniňe diýseň şat. Indi sen öýüňe dolanyp bilersiň.

— Sen nireden bilýäň?

Köp wagt sarp edendigime garamazdan, barybir, özümem oňa uçarymy abatlamagy başarandygymy aýtmakçydym.

Ýöne ol jogap bermedi:

— Menem şu gün öýüme dolanjak.

Soňundanam başyny gussa bilen aşak salyp:

— Bu has uzak... hem has kyn...

Bary, birhili, geňdi. Edil körpe çagajyk ýaly, ony bagryma basdym. Göwnüme bolmasa, ony bir näbeli güýç gujagymdan sogrup alyp barýardy, ony saklap bilmerin öýdüp howsala düşdüm.

Ol oýa batdy-da, alys bir ýerlere seretdi.

— Guzyň, oňa niýetlenen gapyrjagyň hem tumşuklygyň mende galar.

Ol göwünli-göwünsiz ýylgyrdy. Men köp garaşdym. Ol, göýä, ýaňyja özüne gelen ýalydy.

— Näme, sen bir zatdan gorkduňmy? — diýip soradym.

Elbetde, ol gorkupdy. Ol ýuwaşja güldi:

— Meniň gorkym aňsam has-da güýçlener...

Gursagymda ýene-de howsalaly bir duýgy peýda boldy. Bā, dogrudanam, indi men onuň gulküsini gaýdyp eşitmezmikā? Onuň gulküsi meniň üçin, göýä, çöldäki tenekar guýy ýalydy.

— Körpeje, seniň gülkiňi ýene-de eşidesim gelýär.

— Şu gün aňsam bir ýyl dolýar. Ýyldyzym bir ýyl mundan öňki, Ýere düşen ýerimiň depesinden dogar.

— Jigim jan, seniň ýylan hem ýyldyzlar baradaky gürrüňleriň ählisi samsyklaç düýş gerek, şeýle dälmi?

Emma ol jogap bermegiň deregine:

— Esasy zady gözün bilen görüp bilmersiň... — diýdi.

— Hawa, elbetde..

— Bu hem edil gül babatdaky ýaly-da, eger ýyldyzlardaky güli söýseň, aňsamlaryna asmana seretmek ýakymly.

— Hawa, elbetde...

— Suw bilenem şeýle. Maňa içmäge suw bereniňde-de, şol suwam edil saz ýalydy, baram şo-ol çarh bilen urgan sebäpli. Ýadyňdamy? Ol gaty gowudy.

— Hawa, elbetde...

— Gijelerine ýyldyzlara bakarsyň. Meniň ýyldyzjygym örän kiçi. Şonuň üçinem ony saňa görkezip bilemok. Ol seniň üçin adaty bir ýyldyz bolar. Sen ýyldyzlara seretmegi söýersiň... Olaryň ähljesi saňa dost bolar. Men saňa bir zat sowgat berjek...

Ol ýene-de gülýär.

— Eý, körpeje, körpeje, seniň gülkiňi nähili eý görýän!

— Ine, saňa sowgadym hem şu-da...

— O nähili?

— Her adamyň öz ýyldyzy bar. Syýahatçylar üçin ýyldyzlar ýol görkeziji çelgi. Alymlar üçin bu çözülmedik mysal. Ýönekeý adamlar üçin bolsa olar lal-jimdir. Seniň bolsa aýratyn üýtgeşik ýyldyzlaryň bolar!

— O nähili?

— Gijelerine asmana seredersiň welin, gülýän, ýaşayan... ýyldyzymy görersiň, onsoň barja ýyldyzlaryňam gülüp bilýändigine düşünersiň, gulkülerini eşidersiň. Gülüp bilýän ýyldyzlaryň bolar.

Onuň özem gülüp goýberdi:

— Şeýdip, göwnüň giňär — ahyrsoňy, hemişelik aram taparsyň. Sen meni tanaýandygyňa buýsanarsyň. Hemişelik hemsayam bolup galarsyň. Meniň bilen gülşesiň geler. Käte-käte penjiräni giňden açarsyň, bu seniň göwnüňi göterer... Dostlaryň bolsa gijelerine asmana seredip gülşüňi görüp, geň galarl. Senem olara: «Hawa, hawa, men mydama-da asmana garap gülýän!» diýersiň. Olar saňa akylyňdan azaşansyň öýderler. Ine, men seniň bilen şeýleräk ýowuz oyun oýnaryn...

Ol ýene-de güldi:

— Göýä diýersiň, men saňa ýyldyzlara derek birgiden gülüşýän jaňjagaz sowgat eden ýaly...

Ol ýene-de güldi. Sonundanam çynlakaý keşbe girdi:

— Bilýänmi, näme... Sen, gowusy, bu aňsam gelme...

— Seni ýeke goýmaryn.

— Göwnüňe men jebir çekýän ýaly bolup görner. Hatda edil janym çykyp barýan ýaly... Bu şeýle-de bolaýýar. Gelme, gerek däl.

— Seni ýeke goýmaryn...

Näme üçindir, ol bir zada ynjalyksyzlanýardy.

— Bilýänmi... bu henizem ýylan sebäpli. Birdenkä ol seni çakaýsa näme... Ýylanlar gaharjaň bolýar. Olar kimdir birini çaksalar, lezzet alýarlar.

— Men seni ýeke goýmaryn.

Ol birdenkä köşeşdi.

— Dogry, onuň zäheri iki adama-ha ýetmez...

Şol gije men onuň gidenini duýmandyrnam. Ol sessiz gidipdir. Her niçigem bolsa, onuň yzyndan ýetdim. Ol bat bilen, ynamly ädimläp barýardy.

— Hä-ä, bu senmidiň... — diýip, ol golumdan ýapşdy. Ony bir zatlar-a howsala salýardy.

— Biderek ýere yzma düşüp gelýän. Maňa seretmäge dözmersiň. Gözüňe, hamala, men ölüp barýan ýaly bolar, ýöne bu ýalan...

Sesimi çykarmadym.

— Bilýänmi, näme... bu gaty alys. Meniň göwräm gaty agyr. Maňa ony götermek başartmaz.

Sesimi çykarmadym.

— Ýöne bu, häki bir, köne gowuňy sypyryp taşlan ýaly bolar. Gynanyp oturasy iş yok.

Men sesimi çykarmadym.

Ol bir pursat ruhdan düşen ýaly etse-de, ýene bar güýjüni jemläp ekezlendi.

— Bilýänmi, näme... bu örän ajaýyp bolar. Menem ýyldyzlara serederin. Onsoň ähli ýyldyzlaram edil şo-ol jygyldaýan çarhly köne guýy ýaly bolar. Olaryň her bireni maňa içere suw hödürlär...

Men sesimi çykarmadym.

— Sen bir pikir edip gör, gaty gyzyklydyr! Seniň baş ýüz million jaňjagazyň, meniňem baş ýüz milli-on çeşmejigim bolar...

Şeý diýdi-de, birsellem dymdy. Sebäbi ol aglaýardy...

— Ynha, biz ahyry geldik. Meniň ýeke özüme ýene bir ädimjik ätmäge rugsat ber — diýip, ol çä-gä özüni goýberdi, sebäbi ol gorkýardy. — Bilýäň-mi, näme... meniň gülüm... onuň galan ömri meniň elimde. Ol şeýlebir ejizje. Onuň dört sany tikeninden gaýry bu galagoply dünýäniň gazabyndan goranara zady ýok.

Menem onuň ýanyna geçip oturdym, aýaklarymyň halys ysgyny gaçypdy.

— Ine... bary şu...

Ol birsalym böwrüni diňledi-de, tarsi ýerinden turup, bir ädim ätdi. Men ýerimden gozganybam bilmedim. Birdenkä onuň aýagynyň ýanynda bir sarymtyl ýyldyrym ýaldyrap gitdi. Ol bir pursat doňňaradaş ýaly bolup, hereketsiz durdy, ýöne gygyrmady. Soňra ýuwaşlyk bilen, agajyň bir ýana agyp gidişi ýaly, ýere ýykyldy. Ýer çägesow bolansoň, hiç hili ses-seda çykmany.

XXVII

Ine, eýýäm alty ýyl ötdi. Men bu hakda entek hiç kime aýtmadym. Yzyma dolanyp baranymda hemmeler meniň sag-aman gelenime begendiler. Men örän gusalydym. Olara: «Men ýöne, häki bir, ýadadym...» diýdim.

Her niçigem bolsa, men azda-kände rahatlandym. Ýöne o diýen-ä däl. Men onuň öz planetasyna dolanyp barandygyny bilýän. Sebäbi şapak ýagtylanda çägelikde onuň jesedini tapmadym. Ýöne ol beýle bir ulam däl. Men gijelerine ýyldyzlary diňlemegi gowy görýän. Göýä, baş ýüz million jaňjagaz...

Ýöne bu gaty geň, men oňa guzusy üçin tumşuklygyň suratyny çekenimde kemerjigini unudypdyryn. Kiçijik şazada ony guzuja geýdirip bilmez. Men öz-özümde: «Ol öz planetasynda näme bilen meşgullanýarka? Guzusam birdenkä güljagazyny iýäýen bolsa näme?» diýip sorayan.

Käte-käte öz-özüme: «Elbetde, beýle däl. Kiçijik şazada elmydama agşamlaryna güli aýna gapajyk bilen ýapyp, berk esewan edýändir-le. Beýle bolsa-ha, men bagtly...» diýýärim. Barja ýyldyzlar ýuwaşja gülüşýär.

Käýarym bolsa içimden: «Bilip bolmaýar, käte ber-başağam bolnaýar. Olam iş-aladasy bilen gümra bolup, agşamyna güljagaza aýna gapajygy

ýapmagy unudaýsa ýa-da guzy boşanagada...» diýip alada galýan... Şonda jaňjagazlar aglar...

Bu zatlaryň bary örän syrly hem akyl ýetirer ýaly däl. Kimde-kim Kiçijik şazadany edil meniň ýaly söýen bolsa, bu eger-eğer biderek ýere däl: bütün dünýe biziň üçin üýtgeşik bolup görünýär. Älemiň bir näbelli künjeginde hiç wagt görmedik bir guzmyzyň bir nätanyş güli iýen bolmagy mümkin.

Göge serediň-de, öz-özünizden soraň: «Şol bägül barmy ýa-da ýok? Belki, ony guzuja iýendir?» Görrersiňiz, onsoň ähli zat başgaça bolar...

Hawa, munuň şeýle wajpdygyna uly ýaşly adamlar birjigem düşünmez!

Meniň pikirimçe, bu ýer dünýädäki iň içgysgynç hem gözel ýer. Çölün hut şu künjegi oň ýanyndaky sahypada-da şekillendirilendir, ýöne siz has içgin synlar ýaly, ony ikilenjem çekäýdim. Bu ýer Kiçijik şazadanyň ilkinji gezek peýda bolan hem-de soňra gözden gaýyp bolan ýeri.

Bilip bolmaz, günleriň bir günü ýoluňyz Afrika çöllüginin üstünden düşäýse, şol ýerini gypnçsyz tanaryňyz ýaly ünslije synlaň. Bardy-geldi bu taýdan ötmeli bolaýsaňyz, haýyş edýärim, şo-ol ýyldyzyň astynda biraz ädimiňizi haýalladyň! Onsoň, eger saçjagazlary altynsow öwsüp duran bir oglanjyk ýanyňyza gelägede, çasly-çasly gülüp, hiç bir soragyňyza jogap gaýtarmasa, onda siz, elbetde, onuň kimdigini tanarsyňyz. Şonda sizden tüýs ýüregim bilen haýyş edýärim! — Meniň gamly göwnüme teselli beriň! Onuň dolanyp gelendigini buşlap, haýal etmän maňa hat ýazaweriň...

Fransuz dilinden terjime eden

Serdar HOJAYEW

